DE NIEUWE

pril
964

4

Te veel drukte om Oranje?
Het Puro-dal
Golfslag der generaties

gedichten van:

ERIK STINUS
MAX CROISET
HENK VAN KERKWIJK
REINOUT VREIJLING
TEO ANTON VAN KOOTEN

Het probleem Belcampo
Adriaan en Olivier

STEM

Tristan Haan

DE NIEUWE STEM

maandblad voor cultuur en politiek

Oprichters: Prof. Dr. N. A. Donkersloot, Dr. O. Noordenbos, Dr. H. J. Pos, Prof. Dr. J. M. Romein.

REDACTIE

T. Haan, Fr. de Jong Edz., Anna Muntjewerf, O. Noordenbos, Sonja Prins (secretaresse), W. F. Wertheim.
Voor Vlaanderen: Frans de Bruyn, J. Kruithof.

Redactie-adres: Schalk Burgerstraat 32-III, Amsterdam-O.

Redactieraad: Prof. Dr. R. F. Beerling, Dr. J. J. Buskes, Mr. G. J. P. Cammelbeeck, Prof. B. Delfgaauw, Prof. Dr. N. A. Donkersloot, Prof. Dr. B. Landheer, Dr. P. J. Meertens, Dr. A. Romein–Verschoor, Drs. Th. van Tijn, Drs. P. Valkenburgh.

UITGEVER

in opdracht van de Stichting tot bevordering van de geestelijke vrijheid:

Drukkerij en Uitgeverij Laverman N.V., Postbus 25, Drachten. Telefoon 05120–2641. Postrekening 801077.

Vertegenwoordiging voor België: Uitgeverij-Boekhandel S. M. Ontwikkeling, Somerstraat 22, Antwerpen. Telefoon 3386 59. Postrekening 383 38.

Administratie: Het abonnement kan uitsluitend ingaan op 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 14,– per jaar (*f* 7,50 per half jaar). Voor België Bfr. 215 per jaar. Andere landen *f* 17,50. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 12,50 en Bfr. 187.50.
De betaling van het abonnementsgeld moet voor abonnementen, die door bemiddeling van een boekhandel besteld zijn, aan deze geschieden. Betaling van alle andere abonnementen op postrekening 801077 ten name van Drukkerij en Uitgeverij Laverman N.V. te Drachten.

Het aanvragen van proefnummers en nabestellingen van vroegere nummers dient bij de uitgever te geschieden.

Jan F. de Zanger

ERIK STINUS – NOMADE TUSSEN POOL EN WOESTIJN

De Deense dichter Erik Stinus (geb. 1934) heeft vorig jaar zijn derde bundel gedichten gepubliceerd: *Pol- og Ørkenord / Pool- en Woestijnwoorden,* waaruit de hier volgende vertalingen gekozen zijn.

Sinds zijn debuut in 1958 heeft de poëzie van Stinus wat de inhoud betreft maar weinig veranderingen ondergaan. Uit zijn eerste bundel, *Graenseland / Grensland,* sprak al zijn grote verlangen naar wezenlijk contact met de medemens. Hij is er zich doorlopend van bewust dat dit contact gelegd moet kunnen worden, maar hij weet evenzeer dat factoren in de ander en in hemzelf deze ontmoeting meestal in de weg staan.

EEN KIND

Ik sta verschrikt op, kijk
midden in donkere, groene zonnen, muren
steen op steen.

Dan zie ik jou: jouw ademhaling
je rug, je flanken zomergolven.
Namiddag, de specht aan de boom
gespijkerd, en zijn wijfje
hoog in het gras
danst, hakt met haar zwaard
in de lucht naast jouw voet.
Kleine eekhoorn –

Ik ga zitten
en blaas de mieren, surplus aan letters
van de bladen van het boek.

De witte dun beschreven vellen
trillen in mijn hand.
Ik haal adem
achter jouw warme slaap.

EPOS

(i)

Zijn kano op de rivier
Het bos is een tunnel
Dieren en sterren jagen over zijn voorhoofd
Vogels fladderen in zijn keel

Een net van malaria over zijn slapen
Zoutkoorts diep in zijn borst
en liefdes snelle trommels
in het groene duister van zijn lichaam

Aan de uitgang van de tunnel het dorp
een kuiken onder vleugels van de kloek
en in iedere hut wonen fluiten die huilen

of zijn zij al vertrokken?

De rivier is een hagedis met een snavel
De tanden van het water vermalen de tong van het water
Wie wacht er aan de andere kant?

De gloed van een brand verzengt zijn ogen
Hij was juist begonnen te zingen

Monument: een laars op de keel

(ii)

Tussen zijn tong en zijn verhemelte
werd een kanolied een jachtlied gesmoord
Van zijn lippen sprong een noodkreet en de roep Vrijheid
en zijn naam moet nu altijd dragen
de twee tempels van de wereld en de kraters en lazaretten
alle propellers en geluiden van het land (ook de koekoek)
het begin van het gras onder grint en beton
de gevaarlijke vibraties van het metaal
de dode kinderen van de rivier tegen wie men zich vergeefs
kruist
soldaten in hun helmen verdiept maar zonder Hamlets
scherpte

priesters van een nieuwe tijd in hun gele tabberds van
de andere kant van de regen
een zee door as bezoedeld
de lange mondharmonika's van de havenmond
en de tanden van de krokodil.

Mijn stem heeft de tijd gekregen om
de bedroefde resultaten van deze wereld te beroeren.
Hij verdedigt hen
zo lang hij kan
tegen de slechte naam van de brand.

OPSTANDING

Mijn grijze stem, broeder
Nu wordt hij door sneeuw bedekt
Nu is hij bij de bijen en de kikkers
en te midden van de slapende padden
ver weg in het zwarte, gevoelig en verouderd.
In het rottende hout keert hij zich om
larf al, niets ziend
niet stipt.
Hij luistert naar andere stemmen.
Ook *jouw* lied heeft de vorst doorboord
en hij noemde hem een veroverde banier
een terechtgestelde vrijbuiter.
Ook *jouw* mond heeft de wond gekneveld
met zijn adem van glas en spijkers
en hij noemde hem een bloedige streep.
De klokken van de opgebroken straten
de verstelbare tangen van de macht
berekenden je lichaam en zij rukten je omver
Jij voelde evenals ik
deze vermoeide vale tanden in je ontwortelde vlees.
Op een dag, broeder, zal de vruchtbaarheid
van de aarde terugkeren
onze stemmen zullen aangestoken worden in kringen van dooi.

Misschien zullen zij plotseling stijgen
als donkere zeehonden onder de verdwijnende ijsvloer.

bewegen

heeft eens de mens
alom op aarde
met wortels in de grond gestaan
en liepen toen de bomen ons voorbij

avond

de hemel neemt zijn licht terug
ik kijk omlaag
om te beseffen
van mijn voeten tot mijn kruin
dat ik van de aarde ben

het sneeuwt

de stilte neemt de kleur aan
van sneeuw
haar vorm wordt
de aarde

J. ten Brink

HET PURO-DAL

29 juni 1960

Vier uur, we zijn vroeg klaar op deze vierde tournee-dag. Drie uur varen en twintig uur lopen, dat is ongeveer de afstand die we hebben afgelegd. Maar door de lucht zijn we niet verder dan 30 km van Enarotali. Vanmorgen vloog een gele Cessna over, de zending verlaat ons niet, gods machines komen overal. Een uur geleden is het hard gaan regenen en toen was het afgelopen met mijn rimboe-practijk. Het koude water gutste neer op de blote huid van de overgebleven Kapaukoe's. Er wachtte nog maar een dun rijtje patiënten. Ze schrompelden ineen, hoofd in de schouders, armen om hun lichaam, ze keken aarzelend even naar mij en renden toen weg, alle kanten uit. Op veilige afstand gekomen — ze waren toch wel bang dat ik ze terug zou roepen — keken ze om. Als afscheid lieten ze een krijgs-yell horen, een korte serie repeterende stembandexplosies die in een fel rhythme tegen de bergwand ketsen. Daarna klommen ze in een ongelooflijke vaart over de modderpaadjes tegen de berghellingen op, zweefden over de varkensbarricades en verdwenen in de warme rokende hutten.

In het wrakke gebouwtje van de dorpsschool, een grote hut van half vergane boomstammetjes en gescheurde wanden van gevlochten riet, waar ik spreekuur had gehouden, zat tegenover mij de laatste patiënt. Een ongelukkige kapaukoe-jongen, die niet weg kon lopen omdat er nog een naald in zijn knie stak. Ik voelde mij tussen mijn uitgestalde kwakzalverswaar van druppelflesjes, spatels, spuiten, kiezetangen, watteproppen en vette zalfpotjes als een teleurgestelde goochelaar die zijn publiek de zaal uit ziet hollen nadat er iemand 'brand' heeft geroepen, juist als hij bezig is aan zijn meestertruc. Ik denk dat een goochelaar in dat geval toch doorgaat een glas wijn uit een vingerhoed te schenken. In elk geval, ik ging rustig verder met het puncteren van mijn laatste slachtoffer. De jongen trilde van angst, verlaten door al zijn dorpsgenoten, weerloos hangend aan mijn ijzeren naald. Het dorpshoofd was ook gebleven, hij zat met een heel droevig gezicht op een tournée-blik. Het was jammer voor hem dat het zo afliep,

hij had veel van zijn prestige en van zijn stem verbruikt om zijn schuwe clangenoten bij elkaar te schreeuwen uit de verste hoeken van het dal. De oude vos zag zich bovendien de glorie ontgaan van enige door mij verrichte wondergenezingen. Er zou ongetwijfeld wel iets van mijn triomf op hem zijn afgestraald. Hij had ervoor gezorgd dat alle mismaakte en kreupele mensen uit de buurt waren gekomen, dat waren de dankbaarste gevallen meende hij. De regen had zijn illusies op koude wijze verstoord. Nu de weglopers eenmaal bij het vuur zaten, kwamen ze niet meer terug, ook al zou de regen ineens ophouden. Cornelis en Arnold, mijn ijverige assistenten, waren bijzonder tevreden over het abrupte einde van onze middag-zitting, dat lieten ze duidelijk blijken. Ze hadden het een onzinnig en overdreven plan van mij gevonden om na de lange ochtendmars 's middags nog polikliniek te houden. Ze hadden wel een beetje gelijk, het was de Westerse haast die hier alle zin verliest. Wat komt een dag erop aan in dit land. Men haast zich niet, wanneer men het stenen tijdperk nog niet achter zich heeft.

Ik trok de naald uit het gewricht en veegde na met een jodium-watje, ik bedankte het dorpshoofd voor zijn belangeloze medewerking en beloofde hem een bijl, en gaf Arnold opdracht de knie stevig te verbinden. Daarop ging ik terug naar de tent.

Hoewel het oude canvas van het tentzeil lekt op minstens twintig plaatsen, is het hier toch droger dan in het schooltje. Ik zit geleund tegen mijn veldbed, dat op zijn kant staat langs de tentwand. Eerst nog even de statistiek bijwerken, dan is mijn daggeld verdiend. De oogst in het Puro-dal is mager tot nu toe. Ook vandaag was het een saaie boel. Twintig wondjes, enkele vieze ogen, een paar dikke knieën en een legendarische pijlpunt op peilloze diepte in een oude heup. Er is altijd wel een pijlpunt, ergens onder de huid. Maar geen framboesia-zweren (daar zijn we gek op). Geen afzichtelijke brandwonden onder een geurig bladerverband. Geen uitgedroogde zuigeling, in varens verpakt onderin een draagnet geborgen. Zelfs geen uitgeteerde hoester. Aan de oevers van de Puro zijn ze te naakt en te mager om eens rustig en goed ziek te worden. De huiverende weglopers die ik nog nastaarde door de regen zagen er ook niet hoopvol uit. In Puro ben je levend of dood, daartussen zijn alleen wat etterige wondjes en pijlpunten. Er is dus nog maar weinig te rapporteren aan mijn baas in Hollandia, 600 km hier vandaan, dwars over honderd bergen en de rivieren-doolhof in de Meervlakte. Maar hij weet

tóch niet waar het Puro-dal ligt, het is op geen enkele kaart te vinden. Hij zal er ook nooit naar zoeken.

Vandaag zijn we weer iets dieper doorgedrongen in het niemandsland van onbestuurd gebied, niemand vindt ons ooit terug. We lopen blindelings achter de gidsen aan. Lopen? Op handen en voeten tegen de natte stenen opklimmen en door de modder de helling weer afglijden, dan zo af en toe een meter of tien boven een razende bergstroom dansen op een zwiepende rotanslinger of gewoon maar in de stroom stappen en er op goed geluk doorheen wankelen. Dat is ongeveer lopen, in dit terrein. We staan aan de bovenloop van de Puro, een paar honderd meter hoger dan waar we uit de boot stapten, fris en nog met onze eerste verschoning aan, bij de monding van de Puro in de Jawê. Vanmorgen waadden we zes keer door de Puro, ik tot mijn middel, de dragers tot hun oksels of zelfs tot hun nek, als ze erg klein waren, of omvielen in de stroom. Steeds weer diezelfde modderige rivier vol verraderlijke kuilen, kolken, rollende stenen en banken van drijfzand, van rechts naar links en van links naar rechts. Na twee keer oversteken was de aardigheid er af, maar het kon waarschijnlijk niet anders. Toch weet je dat nooit zeker, met kapaukoe-gidsen. Op de oevers van de bruine rivier passeerden we drie dorpen, met twaalf, met twintig en met achttien hutten. De bevolking wachtte ons op. Zoals gewoonlijk stonden de mannen vooraan, dicht bijeen als een soort ontvangst-comité. De vrouwen en meisjes hielden zich afzijdig bij de begroeting, zaten in groepjes tussen de hutten, met afgewend hoofd en zogenaamd druk bezig met het knopen van netten en het krabben op kinderhoofdjes. Maar op alle gezichten, zelfs die van de varkens, was een uitdrukking van dat wonderlijke mengsel van angst en nieuwsgierigheid. We deelden met losse hand witte en bruine pillen uit, om de beurt, plakten pleisters op de liefste kinderen en gaven kralen aan de vrouwen die suikerriet-stengels voor ons gingen afsnijden.

Maar, dit is allemaal niet geschikt voor de statistiek. Die vraagt om getallen die bewerkt kunnen worden, en niet om zoiets mystieks als persoonlijke good-will. Laat ik vooral niet vergeten dat ik straks de inspanning (en de kosten) van deze expeditie van twintig man moet rechtvaardigen door het inleveren van een tournée-verslag. En de ruggegraat daarvan zijn ook deze keer de ingevulde kolommen op de standaardformulieren. Ik ontkom niet aan mijn taak als ambtelijk padvinder. Wat ik dus moet doen is overal mijn neus in steken, in de hutten, de draagnetten, de smoor-

kuilen, de verhalen, een cultus en telkens woordjes en streepjes zetten. Ik moet kijken met een potlood en door de bril van mijn verslag, want het gaat alleen om het verslag, ook in het Puro-dal. En ik moet wel toegeven, dat is het enige concrete resultaat dat ik mee naar huis kan nemen. De rest is legende-vorming. Ik laat in de jungle een vluchtig spoor na van kralen, verhalen, lege penicilline-flesjes en opgedroogde zweren (als ze tevoorschijn komen). En daarom is het goed dat op papier alles gevangen en bewaard wordt, niets mag verloren gaan. Dus: leve de dode statistiek. Ik tel geduldig en nauwgezet de dorpen, hutten, danshutten, afgebrande hutten, tuinen, gewassen, varkens, mensen en zieken. Ik tel letterlijk alles, de dagen, de daggelden, de loopuren, baggeruren, rusturen, waaduren, hangbruggen, bergruggen, doorgelopen schoenen, weggelopen dragers, uitgestrooide pillen, ingeschoten injecties, neergeschoten vogels (uit de bomen vallen ze), opgezette lijken (in de bomen zitten ze). Ik word bezeten door de statistiek.

De leden van mijn staf, Arnold en Cornelis, komen de tent binnen. Ze melden dat de blikken met obati zijn ingepakt. Dat hebben ze vlug gedaan, het zal wel weer een rotzooi zijn, ik vraag me af hóe steriel de spuiten zijn.

Lucas, mijn eigen slaaf, verschijnt kletsnat in de tentopening met een arm vol takken. Hij plant ze voor de beide ingangen van de tent in de zachte grond, om de gure wind te keren. Lucas zit vol goede gedachten.

Van mijn lijfwacht van vier papoea-agenten slapen er twee, Keja de kapaukoe en Nico de moni. Ze liggen ronkend op het koude vochtige gras, hoofd op een arm, tegenover elkaar als een intra-uterine tweeling. Ook waar zij liggen lekt het canvas, maar dat hindert ze niet in hun slaap. De twee biakse agenten voelen zich minder op hun gemak. Ze zitten opgevouwen op hun hurken en kijken somber door de takken die Lucas plant, naar buiten, waar niets te zien is dan modder en regen. Ze zijn nat en ze hebben het koud, want de tent stond nog maar half overeind toen het begon te regenen. Ik moet iets doen voor het moreel van de troep, ik zal ze een sigaret geven. Ik heb ze een Lucky gegeven en ze zijn nu vertrokken naar het schooltje waar het dorpshoofd een vuur heeft aangelegd voor de gasten.

De waterzakken in het tentdak worden steeds dieper, straks scheurt het canvas of stort het takkengeraamte in. Cornelis heeft mijn blik gevolgd en probeert het dak te versterken met de vogelpijlen van Lucas.

Ik maakte vanmiddag een grapje tegen een oud wijfje,

vijftig jaar misschien, met kromme stijve bobbelige knieën. Ze trok steeds aan mijn arm terwijl ik een kind onderzocht en zeurde als een bedelend kind 'obati, obati' en wees daarbij op haar knieën. Ik liet haar zitten op een tournée-blik, verzocht om stilte, bekeek en bewoog haar kniegewrichten en vertelde haar toen met een ernstig gezicht, dat mijn tolk als een aap imiteerde, dat haar knieën pas beter zouden worden, zodra zij zelf weer jong was geworden.

Ze dacht na met haar gekerfde voorhoofd, trok wat aan een paar gelooide huidplooien op haar buik en begon toen te lachen. Ze lachte uit al haar plooien, ze huilde uit haar rode rook-oogjes en sloeg zich kletsend op de bobbelige knieën die weer jong moesten worden. Twee kleine naakte jongetjes hielden het kreupele heksje voor de gek, ze liepen kreunend met kromme beentjes rondjes om het blik, waarop ze zat en zongen mijn woorden na. De Puronezen hadden een onbedaarlijk plezier, zo'n mythisch grapje doet het hier blijkbaar wel. Maar mijn geëmancipeerde staf vond het ongepast, ze gingen zwijgend verder met het uitsmeren van levertraanzalf en het indruppelen van heilzaam oogwater. Ik deed alsof ik niet zag dat Arnold mijn oude wijfje nog een paar aspirientjes in de hand drukte toen ze giechelend en strompelend vertrok. Ze zal vannacht haar arthrotische knieën niet voelen en misschien dromen dat ze weer jong is geworden.

Cornelis is iets voorbij mijn voeten gaan zitten. Hij houdt een boek met een maleise titel naar het grijze licht, het is de bijbel denk ik. Arnold, rug aan rug met Cornelis, probeert ook te lezen, hij torst een groot dik boek op zijn knieën, wat kan dat in godsnaam zijn.

Vandaag dus weer bijna geen framboesia gezien; en daarvoor kom ik nou met mijn tent en mijn blikken. Verdomme waar zitten ze met hun zweren en papels, ze moeten er zijn. Aan de overkant van het dal, over de rivier, zag ik hutten tot vlak onder de bergkam. Die klimgeiten zijn vanmiddag zeker niet gekomen, al schreeuwde de kepalla nog zo hard. Maar misschien is het ook niet de moeite waard om voor een framboesia-zweer naar beneden te klauteren, langs die blubberpaadjes. Zij weten niet hoe griezelig een spirochaet eruit ziet onder een microscoop en ze hoeven zich hier niet te schamen voor een positieve Wasserman in hun bloed. Ze weten bovendien heel goed dat de buta, zoals zij het noemen, wel weer eens geneest en nooit dodelijk is. En lidtekens heeft iedereen.

Arnold is moe van het lezen, of het is te donker geworden door de takken die nu een stevige haag vormen. Hij zit

geheel ontspannen onder zijn teennagels te peuteren met een kapmes.

Het is juni, de eerste zomermaand, maar in Nieuw Guinea maakt dat natuurlijk geen verschil. 33 procent van de europeanen gaat op vacantie, in een ander deel van Europa, van hieruit is dat een raar gezicht. Dagelijks worden miljoenen tenten opgezet, op stille landelijke plekjes die nog nooit iemand heeft gevonden, langs frisse schone beekjes en op platgetrapte campings met de keurige toiletten en douches. Mooie tenten worden ontvouwd, van licht en sterk egyptisch linnen, oranje, geel, blauw, zo uit de folders en de bijpassende foudralen. Beroepshalve kampeer ik met een verweerd stuk bruin canvas van zes meter lengte en minstens twintig kilo. Dat zou in de Ardennen of de Vogezen geen aardigheid zijn. Bovendien wordt het canvas oud en het begint hinderlijk te lekken. Als ik dit kamperen nog twee jaar volhoud ben ik professional en ik word op alle europese campings geweerd. Daar heb je die vent weer met dat gekke stuk canvas, hij hoort hier toch niet, het is een zwerver, weet je dat hij ervoor betaald wordt door zijn regering?

Maar wat doet Cornelis intussen? Wat is hij van plan met die berg notta's? De regen is verminderd tot een druilerig nadruppen. De vrouwen van het dorp keren terug uit de tuinen, wijdbeens en krom onder hun zware draagnetten lopen ze achter elkaar de hellingen af. Eerst gaan ze naar de rivier om de bemodderde knollen af te wassen en dan komen ze naar de tent. Op een plek voor de tent die Cornelis ze aanwijst met het onhebbelijke gebaar van een bioscoopportier, storten ze de witrose knollen uit hun netten. De oogst van één dag graven met blote handen. Als de netten zijn leeggeschud richten de vrouwen zich op. Dampend van zweet en glimmend tot hun dijen van de modder, blijven ze wat bedrukt staan kijken naar de groeiende berg van het lichtvaardig verkwanselde voedsel. Ze gichelen wat met elkaar en slaan verlegen met de lege netten tegen hun benen. Met een schuldig geweten (dat denk ik) wachten ze tot ze door Cornelis voor hun lichtzinnigheid worden beloond met een handje kralen. Vanavond liggen er in de hutten maar weinig notta's te poffen in de gloeiende as aan de rand van het vuur en de vrouwen zullen het bij de hongerige mannen hard te verduren krijgen. Of niet? De vrouwen bezitten een eigenaardige macht over de notta's, even sacraal als hun vruchtbaarheid.

Onvoldoende verborgen achter de takkenhaag groeit ook de opbrengst van Cornelis' privé-handel, een paar stengels

suikerriet, enkele dikke kladdi-knollen en bosjes bonen en groenten. Maar wat doen we met die 100 kilo notta's, moeten we die morgen meenemen, en wie moet dat dragen? Het is best mogelijk dat mijn beide luitenants al weten dat we de komende dagen geen dorpen passeren, en daarom onvoldoende voedsel zullen vinden. Maar wie zal deze voorraad dragen? Er zijn nog maar tien dragers van de vijftien waarmee we op weg gingen. Vandaag zijn er weer twee verdwenen, opeens waren ze weg. Toen ik het ontdekte waren ze al uren op de terugweg, hun lasten hadden de anderen geruisloos overgenomen, een ondoordringbare solidariteit van het dragersvolk waartegen ik altijd mijn kop stoot.

Arnold en Cornelis zijn voortdurend onbeschoft tegen de dragers, ze behandelen ze als onwillige lastdieren. En toch geloof ik niet dat deze kapaukoe's daarom weglopen. Ik vraag me steeds af waarom die twee kustjongens zo optreden, maar ik durf er niets over te zeggen. Ik aarzel nu al een uur of ik Lucas wel door de regen kan sturen, naar de kali om mijn veldfles te vullen. Maar Arnold is nu bezig dezelfde Lucas de huid vol te schelden omdat hij zijn kousen en schoenen nog niet heeft uitgewassen. Er is dus enig verschil in onze opvattingen over de taak en de waardigheid van Lucas. De kapaukoe's die met ons mee zijn gegaan en de kapaukoe's die we ontmoeten in de dorpen langs de Puro, vertrekken geen spier bij alle scheldpartijen van de twee verplegers, het lijkt wel of ze het doodgewoon en zeer terecht vinden dat ze door hun intellectuele Biakse landgenoten worden afgesnauwd als een verzameling nietswaardige domoren. Zijn er misschien ondergrondse standsbegrippen en voor mij onzichtbare bloedkleuren en raskwaliteiten die deze verschillende papoea's allemaal erkennen, buiten ons om? Of zijn wij Hollanders geneigd de fraterniteitsleuzen waaraan wij voor ons zelf niet geloven, aan de ongerepte papoea's op te dringen. En toch is er eigenlijk veel te zeggen voor deze archaïsche gezagsverhoudingen. Het is logisch en het is practisch dat de één leidt en de ander draagt, dat er maar één schreeuwt en alle anderen zwijgen, want als ze allemaal tegen elkaar in gingen leiden en door elkaar schreeuwen werd het een janboel, en je zou bovendien geen meter opschieten. En als je dat eenmaal inziet, dan is het ook niet gek meer dat de drie tuinjongens van ons ziekenhuis, die als vaste dragers zijn meegegaan, bij elke maaltijd geduldig moeten wachten op de restanten die de dokter en de verplegers overlaten. Als wij honger hebben, krijgen zij bijna niets en als de zoete

knollen half zijn verkoold in het vuur en wij liever maïs eten, dan mogen ze hun gang gaan. Maar ik, tobber die ik ben, ondanks het goede voorbeeld van mijn vrienden kan ik het nooit over mijn hart verkrijgen een leeg bord achter te laten. Ik keer desnoods de pan op mijn bord om, zonder Arnold en Cornelis aan te kijken, om zo nog iets uit hun schrokkerige monden te redden. Nee, ik hoef me waarachtig niet bezorgd te maken dat ik in dit gezelschap voor de koloniaal zal worden aangezien. Maar, misschien is mijn vriendelijkheid en mijn humane bezorgdheid wel gebrek aan karakter, is het in werkelijkheid de angst om te heersen en gehaat te worden. Ik denk wel eens dat ik niet goed ben aangepast aan de rol die mij hier is toebedeeld. Ik ben de Witte Huid, de absolute leider van deze straf-expeditie tegen de gevaarlijke framboesia-zweren, als ze me aan zien komen hollen ze de bossen in. Ik ben de tweede of derde blanke die zich in dit mistroostige dal heeft gewaagd en ik ben nog almachtiger dan mijn voorgangers want behalve zes geweren heb ik twintig injectie-spuiten met een allergemeenste vloeistof, het penicilline. Ik moest nu een paar mannen het dorp insturen om voor een paar bijlen een varken te kopen, dan zou ik mij behaaglijk moeten uitstrekken terwijl mijn volk om het vuur zat te zingen en met druipende kaken het vlees van de botten scheurde. Dan deed ik wat van mij verwacht wordt, dan kon ik mijzelf aangepast weten. Maar, nee hoor, ik haal uit mijn blik de Groenes die met de laatste zeepost zijn meegekomen. En ik ga zonder overgang zitten lezen in de commentaren van Jeanne v. S.-W. op het Holland Festival, en dan sla ik om en lees over diepzinnige brieven van Braque en over de nieuwe opera in Amsterdam. En tenslotte lees ik dat in Parijs Camille Desmoulins is herdacht, de bestormer van de Bastille. Als ik opkijk en met enige moeite mijn aandacht weer vestig op het simpele volkje binnen en buiten de tent, komt het mij sterk voor dat wij Europeanen toch wel een enorme voorsprong hebben. Denk je eens in, dat je nu nog als papoea aan je Middeleeuwen moet beginnen, en aan je Renaissance en je grote Revolutie. Die Revolutie vooral, brengen ze ooit zoveel geestdrift op? Ach nee, het is allemaal niet nodig, het is veel makkelijker meteen maar aan de twintigste eeuw te beginnen (hoe heet deze tijd eigenlijk, de Geleide Evolutie of de Laatste Revolutie of voor mijn part de Atoom Revolutie, het moet toch ééns een naam hebben). De twintigste eeuw kunnen ze wel inhalen, dat is alleen een kwestie van imiteren. Maar die negentien ervoor, dat lukt ze nooit, zelfs als ze die alleen maar zouden

willen naspelen. Om de eenvoudige reden dat als het ze wél zou lukken, ze nu al net zo ver zouden zijn als wij. Ik berg de Groenes weer op in het blik, want ik heb gezien dat de regen is opgehouden nog voor het donker is geworden. Door de takkenhaag in de tentopening gluren vijf of zes of nog meer grijnzende kapaukoe-smoelen. Een aantal Puronezen zit dicht op elkaar gehurkt voor de tent en ze breken zelfs de takken af om het beter te zien, om mij te zien. Ze hebben toilet gemaakt voor dit bezoek. De gele vlam van de stormlamp die Cornelis heeft aangestoken weerkaatst en flakkert in de glimmende zwarte make-up van houtskool en varkensvet, de ingrediënten waarmee ze hun nek en gezicht hebben ingewreven. Ze wijzen elkaar naar de geweren, naar mijn donsdeken, naar de transistor en ze smoezen en gichelen. Ze tikken af en toe met een nagel tegen hun peniskoker als expressie van opperste verbazing. Ik gooide een natte sok in hun richting en ze stoven weg, over elkaar heen tuimelend en gierend als jonge meiden. Maar na een minuut zijn ze weer terug en lachen mij breed toe om deze goede grap. De achterste rij kan niet goed zien wat er voor geheimzinnigs in de tent gebeurt, ze stellen zich tevreden met een soort ooggetuigeverslag dat door de voorste indringers wordt omgeroepen en maken zich intussen nuttig door elkaar kruislings te ontluizen.

Het is avond, ik heb getracht op de transistor PCJ op te vangen, maar die werd op beide korte golven gestoord door Peking-Mary. Ze had weer een boel goeds te vertellen over de Volksrepubliek. Ik heb een dikke pijnlijke knie. Ik hoop dat de patella en het gewricht alleen wat gekneusd zijn. Toen ik vanmiddag genoeg had van mijn aapachtige bewonderaars verliet ik de tent en liep naar de rivier. Een paar keer keek ik achterom en trok een dreigend gezicht naar aarzelende achtervolgers, ze begrepen tenslotte dat ik niet gevolgd wilde worden. De boomstammetjes over de kolkende rivier waren spiegelglad, maar ik haalde op mijn gymnastiekschoenen veilig de overkant. Ik zocht een pad tussen de manshoge druipnatte varens en ging in de richting van de bergwand. Plotseling had ik het uitzicht op een grillige rots met drie spitsen, die wat verder stroomafwaarts het dal haast afsluit. Bij onze kampplaats zie je deze rots vanuit een andere hoek en dan lijkt het alsof er maar één spits is. Ik kon de verleiding niet weerstaan tegen deze rots op te klimmen, maar ik moest me haasten, ik had nog ruim een uur voor het donker werd. Ik klauterde voorzichtig over de bemoste natte stenen die vaak los lagen en verschoven en weggleden als ik mij afzette. Ik stond even

stil om een los stuk steen te bekijken dat niet begroeid was. Het is een ongewone steensoort, nauwelijks steen eigenlijk, heel licht en bros. Er zaten grote poriën in als in emmenthaler kaas. Een ander stuk was zo poreus als puimsteen. Uit de bodemloze spleten tussen de stenenformaties schoten metershoge varens op, met aan de toppen een verraderlijke opgerolde tong. De gaten en poriën waren verstopt door mossen of er staken magere orchideeën-stengeltjes uit. De rots die ik was gaan beklimmen bleek niet zo'n betrouwbaar bouwsel, bij elke stap brak er wel ergens een stuk af en verdween ruisend in de diepte van de varens. Ik bereikte de torenkrans met de drie spitsen, die elk een meter of twintig hoog waren. Tussen de spitsen was een klein plateau en dat wilde ik bereiken, maar dan moest ik om één van de spitsen heen. Onder mijn voet brak een stuk uit zo groot als een grafzerk, ik greep me nog vast aan een paar orchideeën maar die hielden me natuurlijk niet. Ik viel een meter of vier naar beneden en gleed door in een spleet, ik klom er meteen weer uit en bereikte langs de andere kant het plateau. Daar ging ik de schade opnemen. Een pijnlijke knie en hier en daar geschaafd, verder viel de eerste inspectie nogal mee, ik was vooral erg geschrokken. Ik stopte een pijp voor herstel van het moreel, maakte voorzichtige buigoefeningen met mijn linkerbeen en keek eens omlaag in het dal. Ik merkte nu voor het eerst dat de agenten, de dragers en een aantal Puronese inboorlingen voor de tent stonden en naar mij keken, aan de overkant van de rivier. Zouden ze mijn klimpartij hebben gevolgd en gezien dat ik omlaag donderde? Ik kon hun gezichten niet zien op deze afstand. Ik taxeerde zo objectief mogelijk de schade aan mijn opzwellende knie. Als de schijf gebroken was kon ik dat wel voelen en bovendien zou de bloeduitstorting groter zijn.

Hoeveel man zou er nodig zijn om mij naar huis te dragen. Vijftien kilo per drager, dat is het maximum zegt het gouvernement, humaan als altijd. Maar het is een loos gebaar, dat weet het gouvernement ook wel. Er is geen drager die weet hoe zwaar vijftien kilo op zijn rug drukt of behoort te drukken, en er is geen dragersvakbond (ha, wat een idee) die eens even de lasten komt wegen, op de junglepaden. Wij, de lastgevers-ambtenaren van het gouvernement, werken met aanzienlijk minder ethische beginselen dan onze bazen. Wij hebben één waarheid ontdekt: wat niet gedragen wordt blijft achter. En daar berust ons zeer schrander principe op, dat van de breuk, zoveel kilo door zoveel dragers. Maar je moet wel zorgen dat ze niet midden in de jungle de blikken aan de kant gooien en er

vandoor gaan. Als mijn knie kapot is ben ik 85 kilo aan een draagstok, goed voor twee ploegen van vier man. Waar haal ik ze vandaan? Ik kwam overeind en klom een paar meter tegen een van de spitsen op. Ik wou zien of mijn knie dit hield. De knie hield met pijn en moeite maar de steen die hogerop steeds grotere gaten vertoonde brokkelde zo makkelijk af dat ik bang werd dat de hele rots omlaag zou komen. Ik ging weer zitten en wreef mijn wanstaltig gezwollen knie die ik haast niet meer kon buigen. De menigte bij de tent had een stijve nek gekregen en rende nu door elkaar achter een tennisbal aan. Af en toe wuifde er een naar de gekke dokter die nog steeds boven op die rots zat. Ze hadden niets van mijn val gemerkt, dat was duidelijk. Het begon te schemeren, maar ik durfde niet op te staan. Op de kartelige randen van het dal lagen de wolken uit te rusten van het regenen, er hingen een paar nevelige slierten uit die reikten tot de kali. Uit de grote plassen tussen de hutten steeg damp omhoog die zich vermengde met de rook die langzaam uit de rieten daken lekte. De blokjes van de notta-bedden lagen in allerlei ruitjespatronen tegen de heuvels, ze pasten precies tussen de begroeide heggen. De hutten lagen wijd uit elkaar, op de kruispunten van de heggen. Heelemaal bovenaan, vlak onder de heuvelkam waren een paar bruine plekken met witte streepjes te zien, ik wist wat dat was, ontboste vakken met witte boomlijken. Een nieuwe bijdrage tot de erosie die van dit toch reeds zo onherbergzame bergland een kale woestenij zal maken. Hoe is het om Kapaukoe te zijn, hoe slijt je je leven in het Puro-dal. Ik heb er geen idee van, zoals ik ook geen idee heb van het leven, van de existentiële ervaringen van onze honden en konijnen. Een Kapaukoe leeft bij de gratie van notta's en varkens. Hij streeft naar het bezit van een goede boog, scherpe pijlen en oude schelpen, hij verhoogt zijn status door krijgshaftige daden en door het verwerven van een tweede of derde vrouw. Dat zijn een paar facetten die we waarnemen van het Kapaukoe-leven, maar wat zegt ons dat, hoe wordt dat leven beleefd? Hoe is het om altijd naakt te lopen in dit wisselvallige klimaat, behalve dan met die belachelijke koker op je scrotum. Voelt dat werkelijk als een kledingstuk aan, als een bedekking van het essentiële naakt? Leven in dit dal, in een van deze hutten. Het wordt donker, ik heb mijn buik gevuld met een paar pond zoete notta's en ik krijg slaap van het staren in het vuur. Ik leg mij neer op de houten vloer, naast het vuur, dicht tegen een paar van mijn dorpsgenoten of familie-leden aan. 's Nachts word ik even wakker als mijn voet tegen een

gloeiend stuk hout is gegleden, ik verleg de blokken en slaap verder. Ik woon mijn hele leven in deze lage donkere hut, de hut van de mannen en word levenslang door het smeulende vuur gerookt, tot mijn oogleden zijn geschrompeld en nooit meer ophouden met tranen. Maar over een jaar houden we onze joewo, ons grote varkensfeest en dan slachten we honderd varkens en dansen drie weken elke nacht tot het licht wordt, de danshut is al gebouwd. Zie mij hier zitten, verwaten bleekhuid met een waterknie. Ik kijk neer op het Puro-dal en begrijp er niet veel meer van dan een mannetje van Mars. Het heeft geen zin mijn koele westerse ogen te richten op de mede-mensen daar beneden en hun hoedanigheden af te meten naar mijn maatstaven. Ik krijg zo hoogstens een beetje medelijden, een vals medelijden vermoedelijk, maar zeker geen begrip. Ik maak me schuldig aan het arme-wilden-sentiment en ik dacht juist dat ik zo verlicht was. Hoe kom ik er weer af, van mijn raciale hoogmoed (en van deze rots). Bij mijn toenadering tot de primitieve Kapaukoe moet ik heel bescheiden beginnen, niet ineens in zijn huid willen kruipen. Om te beginnen benader ik ze met respect, want het is zeker een betrekkelijk hoog ontwikkelde soort van levende wezens. Maar dan niet meteen doorslaan en wegzwemmen op verdachte roerselen van égalité. Het is onzinnig, het is overdreven en onecht om ze met alle geweld te gaan behandelen als onze gelijken, omdat ze door de biologen bij de mensen zijn ingedeeld, en dat alleen omdat we met succes met ze kunnen paren. Ik ben een voorstander van respect voor de Kapaukoe. Verder ga ik voorlopig niet. En alle westerlingen die wel verder gaan en uitroepen dat negers, pygmeeën en papoea's geen zier minder zijn dan wij, die zijn niet te vertrouwen. Ze simuleren kleurenblindheid. Hun kreten over afschaffing van rasvooroordelen verplicht ze tot niets, het dwingt ze niet eens om bijvoorbeeld eens een nacht in een Kapaukoehut door te brengen, rug aan rug met de bruine broeders.

Wat is de voorwaarde die ik onbewust stel aan een mensachtig wezen dat ik ergens tegenkom, om hem als medemens en als gelijke te (kunnen) beschouwen? Dat ik mij op een of andere manier met hem kan identificeren. En dat is alleen mogelijk als er een zekere verwantschap is, een gemeenschappelijke taal. Een aantal codes, sleutels en tekens moeten bekend zijn, al blijven ze nog zo voor de ander verborgen. Dit houdt in dat ik evenmin al mijn blanke soortgenoten als mede-mensen en als gelijken zie. Ik geloof in de ongelijkheid van mensen en rassen, maar ik probeer

mij te zuiveren van werkelijke discriminatie. Ongelijk betekent niet minderwaardig. Als ik zeg dat ik de Kapaukoe niet als mijn gelijke beschouw, wil ik daarmee niet goedpraten dat een blanke yankee aan een bar, een neger in het gezicht spuugt als die het waagt naast hem te gaan zitten. De ongelijkheid wordt gesymboliseerd door de kleur en het is niet makkelijk de gehechtheid aan dat symbool te verdonkeremanen. Maar dat bewijst niet dat de ongelijkheid berust op witzwart. Over vijftien jaar studeert een Kapaukoe uit dit Puro-dal aan de zevende faculteit in Amsterdam, en het kan best zijn dat ik hem ontmoet en herken als een gelijke. Maar nu loopt hij nog met een klein kokertje. Lopen? Er loopt geen mens meer beneden, het is doodstil bij de tent.

Ik ontwaakte en stelde mijn ogen in op de nacht die ongemerkt het dal was binnengeslopen. De nevels uit de plassen werden steeds witter maar de hutten waren haast niet meer te vinden, alleen aan de rookpluimen kon je zien waar het dorp was. De tent stond wat opzij naast het dorp bij een open plek. Een dikke nevelsliert kroop onhoorbaar om de tent en trok zachtjes de lus aan. In het schoolgebouwtje midden in het dorp gloeide nog een vuur, het schijnsel drong door de dunne rieten wand. Het was een grote door kinderen gemaakte lampion van doorschijnend rose papier, een nagemaakt schip dat traag en spookachtig door de nevels stoomde. Men scheen mij volkomen vergeten te zijn. Mijn knie had de omvang van een meloen, ik dacht dat ik het water om het gewricht hoorde klotsen. Maar de pijn was weg. Ik kwam zonder te vallen beneden, kon het pad niet meer vinden en liep blindelings door de varens naar de rivier.De brug was opgedroogd en niet meer zo glad. Toen ik de tent binnenkwam begon het opnieuw te regenen. Arnold, Cornelis, mijn lijfwacht waarvan de helft weer was ontwaakt, ze keken me aan alsof ik geen vijf minuten was weggeweest.

Ik heb daarna prettig gegeten, met Arnold en Cornelis. Lucas kookte notta's buiten opzij van de tent, op zo'n toverachtig kapaukoe-vuurtje dat altijd blijft branden al giet je er een emmer water over uit en dat hij als bewijs van hekserij nu onbekommerd had aangemaakt in de gietende regen zonder één lucifer, alleen met een plukje gedroogd mos uit zijn gordel-tasje en een taaie groene stengel om te wrijven. Arnold kookte de groente van nottabladeren en Cornelis maakte koffie. Ik zwachtelde intussen mijn knie, stak de petromax aan en luisterde naar het nieuws van Biak, in behasa belanda. Ik zit nu recht onder de suizende felle

lamp in een soort jogi-houding op de grond, de schrijfmachine voor me op een blik. De voormalige wilden Cornelis en Arnold hebben zich als verwende heren na eindeloze voorbereidingen te ruste begeven, op een grondzeil en daarop een keurig gespreide en zorgvuldig glad gestreken deken. Met hun hoofd op een kussen, verdomd ze hebben allebei een kussen meegenomen, dat was me nog niet opgevallen, liggen mijn toekomstige gelijken te lezen in het manifest van de blank-en-bruine-broederschap bij uitstek, de bijbel natuurlijk. Ze lezen elkaar om de beurt een bladzijde voor, het is roerend. Het hoog-maleis klinkt zo simpel en natuurlijk dat je zou denken dat de heilige schrift oorspronkelijk in de behasa indonesia geschreven werd. Bij de koffie las ik nog even in een oude Groene: „het enige wat telt in de kunst, is datgene wat men niet kan verklaren; als een schilder ernst maakt met het schilderen, moet hij oppassen dat hij geen doek maakt dat meer is dan hijzelf, emotie kan men niet later toevoegen of nabootsen", las ik van Georges Braque, een schilder dus. Citaat van de dag in het Puro-dal, had hij ook niet gedacht. Ook vandaag nog, terwijl ik van de ene gore modderpoel in de volgende stapte en mij aan de slappe varens moest vastgrijpen om niet weg te glibberen van het spekgladde rotspad langs de benedenloop van de Puro, ook vanmorgen nog vroeg ik mij af aan wat voor emoties ik eigenlijk blootsta. Heb ik wel emoties, behalve een paar dagelijkse huiselijke roerselen? Misschien probeer ik juist in al mijn geschriften emoties na te bootsen of toe te voegen, en is dat de reden (volgens Braque) dat er niet veel van terecht komt. Cornelis is aan de beurt en hij leest met duidelijke stemverheffing, Lucas steekt zelfs zijn hoofd door de takken, wat is er aan de hand, ik moet wel aannemen dat Lazarus zojuist is opgestaan, maar ik kan het hoog-maleis niet altijd volgen. Het is een plezier deze jongens te zien en te horen lezen. Omdat ze er zelf zo'n plezier in beleven. Lezen is magie, is voor hen een sublieme kunst, een triomf. Het is in elk geval een ongehoorde prestatie als je dit ziet op een paar meter afstand van het primitiefste en schamelste schooltje, dat ik ooit heb gezien zelfs in nieuw guinea. De arme guru is zelf een onnozele schooljongen met slappe dunne benen en een te hoge rug. Hij is de verdwaasde éénoog in dit dal van blinde analphabeten. Hij loopt om zijn school heen als monsieur Hulot. De kinderen komen niet en de ouders sturen ze niet, ze kunnen hun kinderen wel beter gebruiken. Het schooltje is al vervallen nog voor het is afgebouwd, de lessenaars van gevlochten riet zijn omgevallen, de poten van de banken

afgebroken. De kepalla vindt het niet de moeite waard het dak te dichten, hij weet dat deze clown zijn dorp niet wijzer zal maken. De guru heeft me vanmiddag gevraagd of ik geen baantje voor hem heb in het ziekenhuis, hij geeft de brui aan de educatie van zijn achterlijke dorpsgenoten. Ik had hem al met afgunst zien toekijken bij het zelfbewuste hygiënische handwerk van mijn verplegers. Ik zag de slimmerd denken, daar moet ik bij zien te komen, bij hun komen de schaapjes vanzelf over de brug, zij hoeven hun klanten niet bij elkaar te schreeuwen of te toeteren met een triton-schelp. Het regent nu zo hard dat ik het suizen van de lamp niet meer hoor, Arnold en Cornelis hebben het lezen gestaakt. Ze scharrelen over de grond op zoek naar plastic lappen om hun dekens te beschermen. Het lekt nu overal. De jogi-zit verruimt misschien mijn ziel, maar is slecht voor mijn knie. De lijfwacht heeft de wacht ingedeeld, Keja zit te doezelen met een geweer over zijn knieën voor de ingang van de tent. De andere drie slapen. Morgen trekken we verder het dal in en passeren de waterscheiding van Puro en Weja. Lucas vraagt of hij aan mijn voeteneind mag slapen, onder mijn regenjas. Slapen in de tent, status voor de opperdrager, al verrekt hij van de kou. Ik houd op met schrijven. Ik kan de druppels niet meer ontwijken. Nog een half uur lezen dan draai ik de petromax open en dooft het witte bolletje na een minutenlange doodstrijd in een kleine rode nimbus. Ik daal af in het Enfer van Rimbaud, mijn enige lectuur behalve de Groenes.

ik heb gepoogd een leven te bouwen
op de vriendschap van kauwen en kraaien
(raven kende ik niet, ze zijn
te groot voor dit land
het ontbrak mij de lust bovendien
de broedgewoontes te bestuderen)

's avonds zwart gelakt schuif ik m'n keel bij
's avonds laat ik me rondleiden
door hun verzameling, ze bekennen
ze hebben ook de ogen
uit de schedel van de dood gepikt

maar hun beweegredenen
blijven mij onduidelijk

je bent moe, een vlieg
die overwintert zo moe
maar vliegen dwalen over glas
en hun ijver naar drie dimensies
wordt gebroken in een plat vlak

de wereld lijkt vaag, de ruiten
zijn niet goed omschreven al
blijft 't uitzicht glashelder

eerst staan de vleugels V for victorie
een veeg teken en zo doorzichtig
later een hulpeloos handen omhoog
zonder reden, maar zonder reden
werd het bevel al zo dikwijls gegeven
lopen gaat zwaar van het kiezen
tussen zes poten en ook aan het zien
zitten teveel facetten

jij bent moe, zo moe
ik voel je uit mijn handen
glijden als shampoo bij het wassen

maar vliegen kraken
als ik ze dooddruk

en jij bent in uitzicht denken
uitzichtloos aan uitzicht denken
moe
al heb je maar vier ledematen

mijn oude wereld een vergeten straat
waar m'n moeder sinds jaar en dag
krampachtig boven staat

een moeder – had ik die en stond ze?
jawel ze schreeuwde van boven af
naar de man die mij calqueerpapier gaf
(een melkboer, weet ik nu
met de hoop op beter klandizie)

met een potlood moest ik
haar tien geboden noteren
ik kon haar van de grond af zien hangen
aan haar stuk van stem en idealen

ik hoorde haar stem de jaren door
verder eroderen, ik zag haar denken
in de wind verwaaien; wapperend in top
bleef een windzak vol opgevangen woorden

de vingers verschrompelden om hun houvast
de lippen dorden tot de rechte draad
van een stramien dat slechts met lucide precisie
de staat van het verval berekende

maar wat had ik van doen met haar
haar kunstgebit en tranen in de ogen
ik heb potlood en calqueerpapier gebruikt
bij 't dupliceren van mijn gouden kalf

LES MAGES

laat ze weggaan
ik wil die voetstap niet meer horen
zoals zij door het zand lopen
ik zeg je, ze brengen
geen wierrook, geen myrrhe
dat zijn schijnhanden
voor op de burnoes genaaid

hun mond is zwart
de lak waarmee de dood
een brief in de schedels plakte

ik wil die voetstap niet meer horen
laat je niet door 't lopen
der kamelen bedriegen
die zijn versteend

die hebben met hun zure ogen
van druivenrijpe realisten
de tekst onder de lak gepeild
't zijn geen analfabeten

alleen de wijzen hebben geen benul

langzaam groeit het mos naar m'n hoofd
regendruppels soppen nog tot op de huid
hoewel geen zon meer dreigt, heeft deze
laatste beweging niets als redding te betekenen

stram zit ik m'n confectiepak
van zwammen en wieren te wachten
ik word, ik oud katheder, word
langzaam leeggezogen, de zon
weet ik als geneesmiddel te rigoreus

straks komt de gebedsmolen
van de winter aangerold
ze zal me met een guirlande
van pralende bloemen belasten
met ogen als scharnierende asters

alles met het toepasselijk kraken
van gebroken en brekend wit

ik huiver in m'n hoge rug van verdriet
die niemand over 't hoofd kan zien
waar toch iedereen over heen kan kijken

tenminste als men tenen heeft
die het lichaamsgewicht verdragen

je denkt dat ik lieg want ik weet
nog wat ik ben vergeten

ik ken mijn woorden niet meer terug
ze zijn zwarte gordijnen
van mijn gedachten geworden
ze bevriezen als neonlicht
het tinten van mijn wanhoop

ik ken je mond niet meer terug
soms blaas ik er nog wel klanken af
maar het blijft meer het schrapen
van edelsteen gezegende pick up

ik ken je ogen niet meer
ik ontvang niet meer
mijn schouders praten als dof puin

ik ken mijn woorden niet meer
ik zou een huis voor je bouwen, nieuw
met ramen van jade, je moet wachten
je moet knikken
ik ken mijn woorden niet meer
en mijn schouders zijn onbruikbaar
als stutten (je hebt oren)

je moet naar m'n mond zonder tong kijken
je moet knikken, je moet wachten

dan misschien dat ik met de stomme
samenwerking van ogen en handen
nog weer woorden in jade verander

HYMNE IN ZWART

voor Jan ten Brink

Wijd open stonden de poorten
en neerviel de vermolmde voetbrug,
een valbijl voor vroeger, het vage verleden.
Bedelaars gingen
in een ver-strekkende vlucht in de avond,
vogels vlogen vooruit, scherpgesnaveld,
schor-stemmig in zwart,
koningen volgden
en met hen hun trots en hun tros
van kamerdienaren, lijfknechten, keldermeesters,
palfreniers en een kudde zondebokken,
bijeengedreven door herders met blinkend schootsvel.
Zij gingen, maar hun namen leven nog,
achter de verrotte blinden
– een spleetoog daarin gluurt door de heesters
naar de vallende weiden, een tuimelende zon –,
op een deel met een mestvaalt
waarop de overjarige roep van gevogelte,
achtergebleven terzij van de hoofdweg,
die zich pneumatisch boort door het landschap,
in de bol van de waarzegster
in een achterkamer in een slechter bekend staand
deel van de stad,
in het grondeloos gaan
van schimmen bij ontij en nacht
– mogelijk is het soms nog ze te zien
en geoorloofd is het te klagen
en achter te blijven, mijmerend,
over de kronen met afbladderend goud,
niet aflatende tekens,
en een bundel lijfgoed,
die een landloper verloor, voordat hij stierf,
achteloos, op het talud van een landweg
door bloeiende velden,
achter een beschimmelde muur,
de erfscheiding
van een goed renderend bedrijf.

FRONTSTAD

Op 't nippertje werd de boogbrug opgeblazen.
Een konvooi kon er juist nog overtrekken
van soldaten met gezichten waaruit wij lazen
hoe vermoeid zij waren en die zich snel gaan dekken

als vliegmachines plotseling overrazen
– er rijden tanks aan d' oevers en vertrekken
ratelend weer – dan rennen zij als gekken
her en der. Langs de bomen hangt een waas en

geur van rook. Er dwarrelen papieren rond.
Op 't pleintje staan een kar en poppewagen.
Iemand is op straat gevallen. Dood, gewond?

Gestalten komen nader om hem weg te dragen.
Een vogel fluit de hemel schijnbaar weer gezond.
Straks komt de nacht. Wat zal de morgen vragen?

Ongekende tederheden
liggen nog verborgen
in het welig gouden
en bruine haar
van nog onbekende
vagelijk beminden,
die wij soms
tegenkomen
in de verwarde wandel-
gangen van de slaap.
Wij glimlachen dan beleefd
en nemen, zo wij er een hebben,
onze hoeden af
en verlenen voorrang
aan de nog ongekende,
wellicht, zo niet
waarschijnlijk,
nooit gekende
tederheden
verborgen
in de welig gouden
of bruine haren
van de ons
nu vagelijk bekende
en daarom
des te meer beminden.

Jef Last

TE VEEL DRUKTE OM ORANJE?

Tweemaal binnen het kwartaal een nationale rel schijnt een gevaarlijk symptoom voor een volk, dat vroeger alom als 'nuchter' bekend stond. Oppervlakkig gezien, leken de oorzaken voor de eerste massaneurose begrijpelijk. Niet echte vroomheid, maar opgekropte, onderbewuste ergernis dat men zich had laten overrompelen om tien gulden te offeren voor 'het dorp', terwijl men van plan was slechts tien centen te geven, kon zich eindelijk onder christelijk, dus geoorloofd masker, wreken op de verleidster; en toen men ongestoord paardevijgen bleek te mogen werpen, kwam meteen al het oud zeer der gefrustreerde NSB'ers naar boven, die nu eindelijk ook eens hún vieze woorden op de nationale schutting mochten schrijven. Hun anti-semitisme bleek onverminderd.

Pas na de tweede rel ziet men als gemeenzame achtergrond een agressieve angst voor crisis en inflatie die men zou menen uit te lokken wanneer men het kind bij de naam noemde.

Beschamender haast nog dan de gangmakerij voor de eerste rel door bladen waarvan men dat kon verwachten, was de laffe angst die allerlei overheidspersonen, predikanten en redacteuren er toe bracht onmiddellijk een beetje met de wolven mee te huilen; maar onverwacht verheugend was het keren van de wind daarna, bijna te vergelijken met de Duitse reactie na Straus' aanval op de Spiegel.

Bij de tweede rel heeft men helaas tot nogtoe zelfs déze troost niet. Dat stichters van Irene-scholen, Irene-brigades, Irene-pensions enz. zich genómen voelden en naar de teerkwast grepen valt weer te begrijpen. Tenslotte behoren zij tot dat deel des volks, dat in het sprookje van prinsessen en koninginnen gelooft, en zich met herinneringen aan een op hun scholen geromantiseerde geschiedenis afvraagt, wat vader Willem daar wel van gezegd zou hebben.

Dat vader Willem van Luthers katholiek werd om als page bij Karel V te mogen dienen, en later weer calvinist, omdat hij de Hollandse dominees nodig had voor zijn opstand, kan men bij hen niet bekend veronderstellen, en zelfs

het magere kansje, dat de laatste regels van ons volkslied nu eindelijk weer eens zin zouden kunnen krijgen, vermag hen niet te troosten.

Dat zelfs de Volkskrant van mening bleek, dat een katholieke vorstin op onze troon toch maar ongewenst was, komt waarschijnlijk uit het inzicht voort, dat een katholieke regeringspresident heel wat belangrijker is dan een katholieke vorstin, maar dat dát besef juist bij Links schijnt te ontbreken, zou onbegrijpelijk zijn, wanneer niet de demagogie er dik boven op lag.

De enige geldige reden dat Links het koningschap aanvaardt, is niet, dat men in de laatste decenniën met presidenten soms nare ervaringen gehad heeft, maar wel dat binnen een constitutionele monarchie slechts de regering regeert, terwijl de rol van het vorstenhuis uitsluitend symbolisch en representatief is. Geen beter bewijs voor de waarde van zulk een stelsel dan de geschiedenis van Japan in de laatste 1000 jaren, vóór de Meeji revolutie van 1865. Juist omdat niet de keizer, maar uitsluitend de kanselier (shogoen) regeerde, werd de keizer tot bijna goddelijk symbool van de nationale eenheid. Nauwelijks had men hem wérkelijke macht gegeven, of we kregen de Japans-Koreaanse, Japans-Chinese, Japans-Russische oorlogen, en tenslotte de universele Japanse agressie, die eindigde met de capitulatie. Pas nu de keizer, als constitutioneel monarch, niet meer politiek misbruikt kan worden, herwint hij voor Japan weer stabiliserende betekenis. Het is nu eenmaal voor het gevoel prettiger, door een historisch symbool gedécoreerd te worden dan door een willekeurige mijnheer die misschien voorheen leider van een gehate partij was, en de rol die een vorst, geheel buiten de politiek om, te spelen heeft, is wel zo moeilijk, dat een opleiding van de prille jeugd af niet overbodig geacht mag worden.

De koninklijke ambtenaar, die deze rol behoorlijk vervult, is te vergelijken bij de trambestuurder, die zijn wagen binnen de rails houdt, en wiens mening over Franco mij evenmin interesseert als zijn mening over Feyenoord of Picasso.

Zou het ánders zijn, en zouden het geloof, de politieke meningen, de vrienden of de woonplaats van vorsten en hun familie wél van belang zijn voor de nationale politiek, dan hoorden de partijen van links onmiddellijk het afschaffen der monarchie te eisen. In geen geval mogen zij meedoen aan het opschroeven der betekenis van vorstelijke personen, zoals die pleegt plaats te vinden door de keukenmeidenpers die van Soraya en Margaret afgoden gemaakt

heeft. En het is opschroeven wanneer men het doet voorkomen als of het huwelijk van een prinses belangrijker zou zijn, dan b.v. dat van een dochter van Van Marijnen.

Karel Hugo van Bourbon heeft tot nogtoe in Frankrijk gewoond, zonder dat de Franse republikeinen daar enige last van schijnen te hebben ondervonden. Zijn vader was in het maquis, en een vriend van De Gaulle. Wanneer hij zich met een der dochters van minister Van Marijnen verloofd zou hebben, had hij rustig in Den Haag kunnen gaan wonen, zonder dat daardoor staatsgevaren ontstaan waren.

Hij is pretendent naar de Spaanse troon, maar ook dat pretendentschap wordt in Spanje niet meer ernstig genomen. Het officiële Spaanse blad de ABC schreef dezer dagen: 'Zelfs wanneer in 1833 het Salische recht nog bestaan had, had de Carlistische kroon in 1936 moeten overgaan op Alfonso Carlos en de nakomelingen van de broer van Ferdinand VII, d.w.z. op Francisco de Paula'.

Daar is monarchistisch niets tegen in te brengen, maar daar de zoon van deze Francisco Paula later met zijn nicht Isabella trouwde, zou Juan Carlos dan toch weer de rechten der beide linies op zich verenigen, en het is dan ook uitsluitend deze Johan Karel van Bourbon, die op last van Franco op staatskosten als troonopvolger opgevoed werd.

In de eerste plaats kan de ultramontane Karel Hugo moeilijk tegelijk aanhanger zijn der heidense, antimonarchale Falange èn pretendent, en in de tweede plaats zijn zijn rechten als pretendent dan toch nog veel zwakker dan die van zijn voorgangers, die in twee bloedige oorlogen en een opstand telkens weer vernietigend verslagen werden.

De Carlisten-beweging in Spanje kan men het beste vergelijken met de Boerenpartij in Beieren, of (met natuurlijk alle verschillen die uit volksaard, volkshistorie en de omvang der resp. gebieden voortkomen) met de staatkundig gereformeerde partij in Zeeland, wanneer die laatste zich in plaats van om dominee Zand, om een imaginaire markies van Veere geschaard zou hebben.

Het aartsreactionaire, ultramontane karakter van deze beweging wordt heerlijk gekarakteriseerd in de figuur van de 'Markies de Bradomir', zoals die leeft in het boek van Ramon del Valle Inclan: *Sonaten der jaargetijden.*

Ramon del Valle Inclan is door de republikeinen altijd beschouwd als een der hunnen, en wanneer zijn Don Quichotte-achtige ridder der droevige figuur, 'lelijk, katholiek en sentimenteel', desondanks soms sympathiek aandoet, is het omdat hij tot de volkomen verleden tijd behoort, die

geen enkele kans meer op succes heeft. Leuzen als een 'herstel der inquisitie' kunnen misschien op enkele dorpspastoors in de berglanden van Navarre nog enige aantrekkingskracht gehad hebben, maar dat men met dergelijke leuzen de Baskische pastoors, of de Asturische mijnwerkers, of de bevolking van Madrid of Barcelona voor de Carlistische zaak zou kunnen winnen, zal ook een Karel Hugo niet meer geloven. Het gekrakeel tussen Jan Karel en Karel Hugo (of Hugo enkel), zal heus de monarchie niet populairder maken in Spanje, en als de arbeiders daar tot nog toe vuurvast gebleken zijn tegen de heidense, anti-monarchale ideologie der falangue zullen ze ook door het gehate opus Dei niet voor het ultramontanisme der Carlisten gepaaid kunnen worden. Bovendien herinneren die requetès zich zeer goed, dat men hen in de burgeroorlog slechts als muselae schutterij uit de kast gehaald heeft om de kastanjes uit het vuur te halen voor Franco, die later al zijn beloften tot herstel der 'fueras' heeft gebroken, Baskenland geen autonomie gaf, en slechts prins Jan Karel steunde.

Dit internationale fascisme, dat nog steeds bestaat, en waarvan Franco nog steeds de overlevende vertegenwoordiger is, is deel van een internationale beweging wier voortbestaan ook in Nederland nog bleek, uit de brieven en poeppaketten aan Mies Bouwman.

Met ultramontanisme lokt men zelfs in Spanje geen boertje meer uit zijn bergen, maar het is erg en ergerlijk en gevaarlijk, dat Opus Dei ook in Nederland invloed wint en dat ook in Nederland de minister van buitenlandse zaken een vriend en bewonderaar is van Franco, en dat hij zich liet decoreren met de orde, welke anders slechts aan bestrijders der wettige regering van Spanje verleend werd.

Men vraagt zich af, of het kabaal dat thans tegen een onbelangrijke prinses gemaakt wordt, misschien moet dienen, om de aandacht van de werkelijke Franquisten in ons land af te leiden.

Evenals tijdens de rel tegen *Zo is het....*, toonde de regering ook bij deze tweede rel weer een lafheid, vaagheid, besluiteloosheid en leugenachtigheid, die voor het geval van een werkelijke nationale crisis het ergste doen vrezen. Haar daarvoor aan te vallen was het goede recht der oppositie. Maar wat links vóór al het andere te verdedigen zal hebben, tegen hen die thans reeds om censuur en harde 'maatregelen' roepen, zijn die *persoonlijke vrijheden* die wij eisen voor iedere staatsburger, onverschillig of hij trambestuurder of prinses is.

Zolang de tramconducteur binnen de rails blijft mogen hij en zijn kinderen stemmen zoals hun goed dunkt, en al dan niet voor hun examens slagen, en naar de kerk gaan van hun keuze, en domheden zeggen, als zij maar niet uit naam der directie spreken, en met zulke domme en incompetente mensen omgaan als onze vertegenwoordiger in Madrid, en wonen waar zij wensen, en wij zullen voor deze rechten moeten opkomen alsof het de rechten waren van onze eigen kinderen.

Maar vooral hun recht op liefde, op de keuze van hun eigen levenspartner zonder dat iemand zich daar mee bemoeit, zal boven iedere staatsraison verheven moeten blijven, en wie daaraan roert, uit redenen, die niet met het staatsraison, maar slechts met de politieke constellatie te maken hebben, zal daarmee geen verkiezingssuccessen oogsten, omdat de gezonde sentimentaliteit der burgers zich goddank zal verweren, zoals het gezond verstand zich tenslotte tegen de Bouwmanrel verweerd heeft.

De rel die wij beleefden keerde zich niet tegen de prinses en niet tegen het katholieke volksdeel, en niet tegen prins Hugo Karel of Karel Hugo, maar is symbool voor een verstoord economisch en sociaal evenwicht, dat agressiviteit veroorzaakt en dat ook het anti-semitisme weer zijn kans gaf. Dát is het gevaar waartegen links zijn eigen front dient te formeren, en dat kan niet gebeuren door, in bondgenootschap met zeer twijfelachtige Néderlandse requetès, ter afleiding onze pijlen op een politiek volmaakt onbelangrijk meisje te richten, dat heus geen kans had koningin te worden voordat Franco van het wereldtoneel zal zijn verdwenen.

Men had rustig kunnen afwachten of zij ooit nog aan de beurt kwam, en dan nagaan, of haar sollicitatie klopte met de door de grondwet geëiste voorwaarden. Wanneer dat niet meer het geval was, kwam automatisch haar zusje aan de beurt, en wanneer dat wel het geval was, heeft de regering dan te zorgen dat ze niet buiten haar boekje gaat. Enkel de vraag reeds, of een katholieke vorstin toelaatbaar is, wanneer men tegen een katholiek premier geen bezwaar heeft klinkt uit socialistische mond onoprecht. Te eisen dat de prinses zelf afstand doet van haar rechten op de troon is een chantage wanneer die rechten werkelijk zouden bestaan. Bovendien wekt men daardoor de indruk alsof zij een groot offer brengt terwille van haar liefde, en een betere methode om het hele parlementaire stelsel bij miljoenen vrouwen onpopulair te maken en de betekenis van vorstelijke personen op te schroeven, kan ik mij niet denken.

De eerste taak, zowel van de regering, als van het parlement en de oppositie dient te zijn de verdediging der persoonlijke vrijheid van àlle burgers, dus ook die van prinsessen. Daartoe behoren ook het veranderen van naam (heet Marijke tegenwoordig niet Christine?), het kiezen van een echtgenoot, zelfs al zouden wij hem een nare vent vinden, het uitspreken van ons onaangename meningen, en ook het recht op domheid. Van links zou men dan kunnen verwachten, dat ze zelfs het recht van vreemdelingen om in Nederland te wonen zouden verdedigen, zolang die vreemdelingen niet tegen de Nederlandse wet zondigen, en het recht van vreemdelingen om in Nederland hun politieke mening te verdedigen. Wij hebben tenminste van verboden in zulke aangelegenheden vaak genoeg last gehad. De zaak Bouwman heeft bewezen dat er een sterke stroming in Nederland is, die deze vrijheden door censuur en regeringsingrijpen wenst te beperken. Het schijnt mij toe, dat zij door het kabaal om Irene haar eerste succes behaald heeft. Ik vind dat noodlottig.

POLEMISCH NASCHRIFT

Zó anders is het oordeel van Jef Last over de weinig irenische Irene-stemming der Nederlanders, zó anders dan de mening der redactie, dat deze het niet kan nalaten een stukje polemiek ten beste gegeven.

Het gaat daarbij om twee punten. Ten eerste wordt door Last het fascistoide karakter der Mies Bouwman-rel o.i. volkomen ten onrechte doorgetrokken naar de regeringsbemoeienissen en de algemene anti-carlistische tendens, die bij de verloving van de prinses naar voren kwamen. Ten tweede wordt het symbool-karakter van wie wij omzichtig omschrijven als 'draagster van de kroon' in het geding gebracht.

Het tweede punt beheerst het eerste. Wie, als Last, ervan uitgaat, dat aan de kroon alleen symbolische betekenis toekomt, of hoogstens alleen de bij-sturende taak van de wagenbestuurder, die de tram in de rails houdt, voor hem zal inderdaad iedere beperking, in de menselijke sfeer aan de dragers der kroon aangedaan, als ondemocratisch kunnen gelden. Besnoeiing van T.V.-programma's en inperking van het recht van koninklijke politieke keuze komen dan op één lijn te staan.

Is dat zo? Last zegt ja. Laat ons dus zoeken naar het punt van overeenkomst. Zó het er is, lijkt het daar te liggen, waar men allerhand publieke vertoningen van massaal-politieke aard psychologisch kan duiden. Dan steekt er namelijk een element van vernietigingsdrift in — dat wil zeggen: van datgene wat in het fascisme zo in het bijzonder naar voren komt. Iets van deze gedachtengang schuilt misschien wel in Lasts woorden, maar expliciet is de vergelijking wagenbestuurder-koning. Beiden zijn hem niet meer dan in-de-rails-houders — wat zij politiek denken laat hem koud.

Door kortweg te verklaren, dat het bestieren van een staat wél, dat van een tram-wagen géén politieke zaak is, zou de zaak afgedaan kunnen worden. Maar het is beter van de vergelijking af te stappen en nóg maar weer eens de positie van de constitutionele vorst te bezien. Ten eerste natuurlijk staatsrechtelijk. Het moge volstaan te vermelden, dat men allang niet meer, als op het eind der vorige eeuw wel, spreekt van de kroon als louter ornament. Ten tweede heeft de publieke opinie zich via massa-media op alle restanten van hoog-blauw geworpen. Ten derde, en door combinatie van de beide vorige: alle faits et gestes der gehele koninklijke familie worden thans zozeer in de openbaarheid gebracht, dat ze, wanneer ze het politieke terrein raken, automatisch een propagandistisch effect krijgen.

Men kan deze drie punten afkeuren — ontkennen kan men ze niet. Vooralsnog betekent dit, dat een huwelijk in de politieke sfeer, zogoed als een conferentie met regeringsleiders en industriëlen, wanneer er een lid van het koninklijk huis bij betrokken is, extra nieuwswaarde heeft en dus propagandistisch als heil- of deugdzaam naar voren komt. 'The king can do no wrong' wordt dan positief geladen: wat vader doet is wel gedaan.

Verzet tegen dit massa-psychologisch symbolisme lijkt ons geboden, en wij zijn er van overtuigd Last daarbij aan onze zij te hebben. Maar dat verzet kan niet bestaan uit een ontkennen van de positie van de kroon. En dat verzet zal zich zeker gesteund weten wanneer velen in den lande, n'en déplaise dit propagandistisch symbolisme, zich er van blijken los te kunnen maken — zodat zij in democratische verontwaardiging zich afwenden van fascistische huwelijkspolitiek.

Red.

IN DE BOOT GENOMEN

Nederland zal meedoen aan een proef met een Amerikaans oorlogsschip, dat een gemengde bemanning krijgt; lukt die proef, dan zal dat een eerste stap zijn tot de vorming van een multi-laterale NATO-vloot met atoombewapening. Die multi-laterale kernmacht is een der vreemdste wangedrochten, die uit de crisis van het Atlantische pakt voortspruiten. Toen Kennedy de regering der Verenigde Staten en de leiding van het Atlantische pakt aanvaardde, was hij kennelijk besloten het Amerikaanse atoommonopolie in het westelijke kamp te herstellen. Technisch had hij de wind mee: weliswaar werd het voor tweede-rangsmachten steeds gemakkelijker om atoombommen te maken, maar tegelijkertijd werd het hun steeds moeilijker de nieuwe transportmiddelen daarvoor te ontwikkelen, d.w.z. de nodige raketten te vervaardigen. Maar deze hernieuwde militaire afhankelijkheid der Nato-landen van de V.S. kon niet verhinderen, dat op ekonomisch gebied, en na afwikkeling van het grootste deel der dekolonisatie-weeën ook weer op politiek terrein, de voornaamste bondgenoten der V.S. weer machtiger en dus zelfstandiger gaan worden. Het multilaterale plan, door Kennedy zonder enig enthousiasme bedacht om de bondgenoten de schijn van deelname aan de atoomstrijdmacht te geven, is door de Westduitse autoriteiten met een zodanige geestdrift opgevangen, dat het moeilijk is erop terug te komen. De West-Duitsers zien er een eerste stap in naar zeggenschap over atoomwapenen; zij hopen — en hebben dat ook laten blijken — dat het tenslotte onvermijdelijk zal zijn hen ook in de bevelvoering over zo'n gemengde atoomstrijdmacht (inclusief het beslissingsrecht over het gebruik der atoomwapenen) te doen delen.

Het is in geen geval een Nederlands belang dat zo'n ontwikkeling op gang wordt gebracht. Maar Luns is nu eenmaal niet groot in het 'neen' zeggen tot Amerika en West-Duitsland. Als we — ditmaal letterlijk — in het schuitje zitten, of beter gezegd in de boot genomen worden en daardoor méér ingeschakeld in de Atlantische atoombewapening, zal het heel moeilijk vallen er zonder dramatische breuk weer uit te stappen. We zullen ook geen havenfaciliteiten aan de atoomvloot kunnen weigeren en daarmee

tot één der bases van de drijvende atoomstrijdkracht worden. Het wordt onder die omstandigheden wel erg moeilijk om de enige realistische buitenlandse politiek in het atoomtijdperk te benaderen, namelijk die van de ontspanning en van het scheppen van atoomwapenvrije gebieden. En dat is een ernstige zaak!

Th. v. T.

Jac. Wolsink-Schouten

DINGEN

Zoals men dingen houdt
had ik U willen houden

dicht bij de hand

geneigd te volgen
of geneigd te blijven

verpozing schenkend
bij tijd en wijle

gelijk een hond

zwaar hangt het ogenblik
in mijn geheugen

dat ik u zocht en riep
en niet meer vond

ik had u willen houden
zoals men dingen houdt

Teo Anton van Kooten

WOLKENKRABBERS ALS VOGELVERSCHRIKKERS

Toen er eens teveel vogels
waren
zette
men wolkenkrabbers neer
om ze de
doodstuipen op het lijf te jagen

BOUWTERREIN BEZIJDEN DE WAARHEID

voor Sybren Polet

Het gedicht schept een precedent
voor de werkelijkheid
en de werkelijkheid
bedankt feestelijk
(met een geestig speechje en
een hartveroverend pyrotechnies bloedbad
tegen de lucht)

BIJWIJZE VAN ADVIES

Zit neer
en ontspan
(met een wangvol
nacht) en denk
op de tast

In ieder geval: tracht
niet te vergelen

In ieder geval: ren
door jouw barre landschap
de avond in
en uit en in
en uit en
kreëer aldus
een open- en dichtslaande
deur in de horizon.

Ger Harmsen

DE GOLFSLAG DER GENERATIES

EEN VIERTAL VOORBEELDEN VAN SCEPSIS

De abrupte 'omslag' van een in sommige kringen verbreide wereldbeschouwing en levenshouding in een fundamenteel andere wereldbeschouwing en levenshouding en de wijze waarop dit met de generatie-wisseling samenhangt, heeft me altijd bijzonder gefascineerd.

In de jaren negentig van de vorige eeuw voltrok zich in bepaalde milieu's van intellectuelen en kunstenaars en vooral van studenten vrij plotseling en op relatief ruime schaal een geestelijke ommekeer.[1]) De liberale, zelfgenoegzame levensgenieting maakte plaats voor een sterk sociaal en religieus gericht, naar askese neigend idealisme dat wel evolueerde maar toch standhield tot in de tweede wereldoorlog. Streven naar zelfreiniging paarde zich aan de verwachting van een op handen zijnde nieuwe samenleving. Door het achtereenvolgens ondergaan van de eerste wereldoorlog, de Russische revolutie en de crisisellende van de jaren dertig, vindt een politisering plaats, speciaal van de idealistische avant-garde der jongeren die de messianistische en eschatologische stemmingen versterkt en actualiseert.

De afgronden echter die zich tijdens de overheersing van het fascisme en in de strijd om zijn vernietiging openden, lieten de hiervoor ontvankelijken iets doorleven wat het verleden tot een onwezenlijke droom maakte. Het vooroorlogse optimisme was te goedkoop gebleken en miste iedere diepere worteling in de aardse realiteit. Dat jongeren hierop anders reageerden dan ouderen ligt niet alleen aan hun bekende neiging zichzelf te vinden door zich af te zetten tegen de opvattingen en gedragingen van deze ouderen; de centrale belevenis in hun meest ontvankelijke jaren is een fundamenteel andere. De geestelijke omslag van rond 1890 verkeert na 1945 in zijn tegendeel.

Deze dubbele omslag beperkte zich niet tot Nederland.

---

[1]) Uitvoeriger in: Ger Harmsen - *Herfsttij van het liberalisme,* Politiek en Cultuur, augustus 1956.

Scherper nog dan in ons land is de breuklijn tussen de ouderen en jongeren in Duitsland waar het fascisme zoveel eerder en totaler zijn intrede deed en zoveel dieper in de historie wortelde. De Duitse naoorlogse jeugd, zo wars van alle uniformen en beu van organisatie en dikke woorden, kenschetste Schelsky als 'die skeptische Generation'.[2]) Nu is deze omslag van ideologische bevangenheid naar scepsis en moreel nihilisme, niet alleen veel vluchtiger maar ook minder uniek dan Schelsky in zijn boek suggereert.

Een uiterlijk soortgelijke omslag voltrok zich rond 1890 in het tsaristische Rusland, merkwaardigerwijze dus omstreeks hetzelfde jaar dat de omslag zich hier in omgekeerde richting doorzette. Mirsky, een literatuurhistoricus, spreekt van een esthetische reactie op de utilistische kunstopvatting, maar het ging om meer dan een artistieke revolutie. Van de Russische jongeren zegt een toenmalige tijdgenoot en nu citeer ik letterlijk:

> De nieuwe generatie is sceptisch geworden en de idealen van de vaders en grootvaders hebben voor haar hun betekenis verloren. Zij voelt geen haat en minachting voor het gewone dagelijkse leven en acht zich niet verplicht voor held te spelen en gelooft niet in ideale mensen. Al deze idealen zijn dorre abstracte produkten van het individuele denken en voor de nieuwe generatie bestaat alleen de werkelijkheid waarin zij veroordeeld is te leven en die zij daarom ook erkent.[3])

Commentaar leverend op deze levenshouding voegt hij hieraan toe: dergelijke filisters zijn er altijd geweest maar het nieuwe is, dat dit openlijk tot levenshouding wordt geproclameerd en als iets beters. Deze Russische omslag die verband houdt met ingrijpende verschuivingen en veranderingen in de revolutionaire beweging als gevolg van de crisis waarin het narodnikisme geraakt was en de opkomst van een zich op Marx oriënterende arbeidersbeweging, is los daarvan typerend en in haar uitingen verwant met wat zich na de oorlog in Nederland ging afspelen.

Nog een enkel woord over de Duitse jongerenscepsis van na 1945. Met de Russische van 1890 heeft deze natuurlijk alleen de uiterlijke gedaante gemeen; immers, naar de inhoud gaat het om het afwijzen van totaal verschillende

---

[2]) H. Schelsky - *Die skeptische Generation, eine Soziologie der deutschen Jugend,* Düsseldorf/Köln 1958.

[3]) N. W. Sjelgoenow - *Otsjerki roeskoj zjiezni.* In: Roeskaja Mysl, mart 1890, p. 190 e.v.

en onvergelijkbare sociale werkelijkheden. Over wat zich in Duitsland afspeelt, kan men zich zelfs verheugen, want om het met de woorden van R. H. S. Crossman te zeggen:

> I can't help feeling that, in the case of German youth, crass materialism is a good deal less dangerous than the nostalgic longings for a hero's death.[4])

Na deze buitenlandse excursie keer ik weer voor een poosje terug tot het ons wat nader liggende en meer gematigde Nederlandse jeugdscepticisme.

'De idealen van de vaders en grootvaders'

Ook in ons land presenteerde zich na 1945 in het voetspoor van de 'angry young man' een generatie met woordvoerders, die moeite deden in niets te geloven, zich niets wijs te laten maken en zich non-conformistisch en wat cynisch te gedragen. Om de woorden van W. F. Hermans aan te halen: 'Zoek niet naar oplossingen of verbeteringen, die bestaan niet. Wees voorzichtig met wereldverbeteraars. Je kunt ze bijna altijd als oplichter ontmaskeren'. Voor zover het streven was, zich aan de greep van het 'algemene begrip' in de vorm van versteende ideologieën te onttrekken, en jongeren de weg zochten naar hun onvervalste menszijn, is deze scepsis van betekenis, al is het naakte zelf ontdaan van alle sociale en historische bindingen een grotere abstractie dan wat ook. Maar in welke mate ging het hier werkelijk om?

Nu moet men met het woord 'generatie' en het veronderstellen van een hieraan inherente geesteshouding voorzichtig zijn niet alleen omdat het aan de veelheid, rijkdom en heterogeniteit van jongerenuitingen tekort doet maar ook omdat het aan de gedragingen van een groepje recalcitrante lieden snel te veel zwaarte geeft en hun betekenis daardoor overtrekt. Bovendien verliest men daardoor zo snel de sociale gelaagdheid van ons volk uit het oog, die de generatieproblematiek juist compliceert. Ik beperk me hier even tot die aspecten die meer direct verband houden met de ontwikkeling van de Nederlandse arbeidersbeweging. Bij het bestuderen van de generatiewisseling aan de hand van de familiekronieken van bepaalde meer op de voorgrond tredende arbeidersgeslachten, stuit men op boeiende, zij het

---

[4]) In voorwoord bij: W. Z. Laqueur - *Young Germany, a History of the German Youth Movement,* New York 1962.

niet altijd even stichtende bouwstoffen voor een trilogie. Wanneer we bij wijze van voorbeeld de grootvaders, vaders en zonen van een bepaald Twents textielarbeidersgeslacht voor ons geestesoog oproepen, dan kunnen we aan het eind niet anders doen dan de woorden herhalen van de oudere Rus van 1890.

Stelt U zich voor de ellende van het proletariaat in het oosten van ons land, kort voor de eeuwwisseling. Enkele pioniers bezield door een humanistisch ethos hieven de rode vanen en verkondigden de blijde boodschap van het komende socialisme. En door de beproevingen, variërend van broodroof en gevangenisstraf tot oranjefurie waaraan ondernemer, kerk en overheid de eerste socialisten onderwierpen, steeg de eenvoudige colporteur met 'Recht voor allen', dat hij misschien beter begreep dan hij het lezen kon, boven zichzelf uit tot het niveau van een martelaar en een morele held.

De talrijke zonen van deze pioniers kregen meer mee van thuis aan kennis en cultuur en brachten het verder in de 'beweging'; voorzover zij echter functionaris van partij of vakbond werden, loerde, naarmate deze organisaties uitgroeiden of verstarden, al naar men het ziet, tot maatschappelijke instituties, het gevaar dat politieke handigheid en bureaucratische routine de plaats innamen van de ethos waardoor de pioniers zich gedragen wisten, ook al waren zij die het vuur brandende hielden niet zeldzaam.

Maar wat te zeggen van de uiterlijk nog gunstiger omstandigheden waaronder het derde geslacht, de nu alweer bezadigde kleinkinderen van de pioniers, opgroeide en dat deels zelfs de gelegenheid kreeg de universiteiten te bevolken? Naarmate de prikkel der zichtbare sociale ellende allengs naliet de gewetens te verontrusten, transformeerde de toenemende welvaart het socialistische ideaal in de harten velen hunner tot een irritante fase. Het godsrijk op aarde, dat aanstaande scheen, week terug naar de onbereikbare en onwezenlijke verte van het koninkrijk der hemelen. Het werk en de verworvenheden van voorgaande generaties zijn zelden in staat de nieuwgekomenen te inspireren.

Merkwaardig is hoe de kleinkinderen, waar hier sprake van is, aan de grootheid zelfs in de kleinheid en bekrompenheid der voorvaderen voorbijzagen. G. K. v. h. Reve typeert zijn communistisch ouderlijk huis met de woorden: 'Het gezin waaruit ik stam was zeer vroom en orthodox'.[5]) Hoe-

[5]) G. K. v. h. Reve - *Tien vrolijke verhalen,* Amsterdam 1961, p. 57.

meer het heroïsche in de banaliteit hem ontging, toont de minutieuze descriptie van ouderlijke onsmakelijkheden, die zoals gebruikelijk meer over de zonen dan over de vaderen zeggen.[6])

Terug naar 'Biedermeier'

Als een representant van bepaalde negatieve aspecten van het naoorlogse jongeren-scepticisme, kies ik betrekkelijk willekeurig de Leidse hoogleraar K. v. h. Reve uit. Het is niet altijd eenvoudig vast te stellen of een schrijver die men beoordelen wil in de loop der jaren verandert of dat de gewijzigde indruk in de eerste plaats toe te schrijven is aan het feit dat men zelf anders tegenover de wereld en dus eveneens tegenover de desbetreffende schrijver is komen te staan. Het heeft er niettemin veel van dat ook Van het Reve gaandeweg een evolutie van gelukkig ongevaarlijke aard doormaakt, die als eindprodukt wel de gevestigde en gearriveerde burger met de bekende milde glimlach zal opleveren. En laat ik er meteen ter verdere geruststelling aan toevoegen: de rots waarvan zijn vaak meer welluidend dan inhoudsvol gezang weerklinkt, de rots van het anti-communisme, is onaangetast gebleven.

Onlangs verscheen van zijn hand een bundel opstellen *Rusland voor beginners* [7]) die voor een aanzienlijk deel over de klassieken zoals Toergenjew handelen, maar waarin het toch ook niet aan uiteenzettingen over de verderfelijkheid van het sowjet-communisme ontbreekt. Wel poseert de auteur nog steeds als de man die alles doorziet en in geen enkele frase gelooft, maar er komt een zekere gezapigheid over hem en dit geeft aan zijn toon soms iets vriendelijks. Arrivisme en leeftijd zullen hier wel enig verband mee houden. Zijn geestelijke ontwikkeling of inwikkeling laat zich op heel ouderwetse wijze begrijpen vanuit de door Marx geponeerde relatie tussen het zijn en het sociale bewustzijn. Hoezeer Van het Reve sputtert tegen de dictatuur van de historische noodwendigheid, hij blijkt niet tot degenen te behoren die de kracht bezitten zich er aan te onttrekken. Het zich aanpassen aan en het zich behagelijk inrichten in de 'Hollandse' samenleving eerst nog met 'wekelijks' en nu nog slechts met 'maandelijks' gepruttel, verloopt wat tegenstribbelend en is niet gespeend van voor-

[6]) Bijv. in *De Avonden* van dezelfde auteur.

[7]) K. v. h. Reve - *Rusland voor beginners, tien opstellen over literatuur,* Amsterdam (G. A. v. Oorschot), 1962, 216 p.

zichtige zelfironie maar de terugkeer tot Biedermeier is er niet minder onmiskenbaar om.

Het fatsoen 'an sich'

Een goed beeld geeft Van het Reve van zichzelf in het laatste opstel uit *Rusland voor beginners* getiteld *Op reis.* Hij beschrijft hierin een Toergenjew-herdenking ergens in de Sowjet-Unie waar ook hij het woord voert. Van het Reve is een luchtig en onderhoudend babbelaar die bij alle zelfspot of misschien juist hierdoor er zelf het beste afkomt. Als spreker ten tonele verschijnend is hij de enige die niet vervalt in de geijkte frases, maar integer, moedig en fatsoenlijk blijkt te zijn. Geen wonder dat de Russische jongeren juist op zijn verlossende woord hebben zitten wachten. En men is haast geneigd de ontroerende naieveteit waarmee hij zijn ijdelheid etaleert, nog als een speciale deugd aan de lijst toe te voegen. Knap is hoe hij zijn moed accentueert juist door het breed uitgesponnen opzien tegen de spreekbeurt.

Nu we het toch over deugden hebben, wil ik nog even inhaken bij de opmerking van de auteur die

> niet gelooft .... dat men begrippen als waarheid, recht, fatsoen, redelijkheid 'dynamisch' of 'in hun historische ontwikkeling' of 'in hun geografische bepaaldheid' moet zien (p. 6).

Het kan hem, zegt hij, niet schelen welke landsman iets zegt en wanneer. En daar staan we nu met al deze voortreffelijke en begerenswaardige artikelen ontheven aan ruimte en tijd, om zo te zeggen veranderd in absolute categorieën. Hier voert de strijd tegen de ouderlijke communistische dogmatiek naar ik aanvankelijk meende uit wantrouwen jegens iedere ideologische bevangenheid, ons niet voorwaarts naar de levende mens in zijn concrete situatie, maar laat ons een heel eind terug belanden bij iets in de trant van de ideologie der morele herbewapenaars. Zo slaat de scepsis in haar tegendeel om. Met één armbeweging wordt de hele historische en sociale wetenschap van de tafel geveegd. Terwijl er zoveel kritische en zinnige opmerkingen over de marxistische en communistische ethiek te maken vallen, neemt Van het Reve een duik in de primitiviteit van het pre-marxistische denken. 'Cela est bien dit, mais il faut cultiver notre jardin maintenant' laat Voltaire zijn onvolprezen Candide aan het slot zeggen. En zo zien we dan Van het Reve druk bezig de onwaarheid en het

onfatsoen uit zijn eigen tuintje te wieden en de wereld te meten met de maat die reikt van huis tot heg.

Nu valt het met het absolute fatsoen en de absolute waarheid van Van het Reve wel mee gelukkig en zijn behoefte om de conformist uit te hangen maakt dat hij menige steek laat vallen. Want hoe anders moet men zijn weigering om aan de actie van de schrijvers ter verbetering van hun vaak sober bestaan, mee te doen beoordelen? In dit verband is zelfs het woord onderkruiper gevallen.[8]) En wat te denken van het in één adem noemen van Droogstoppel en Tsjernisjewski in een boek dat voor beginners bedoeld heet te zijn? En staat zijn opmerking dat Stalin erger was dan Hitler omdat je van de laatste geen last had als je je maar aan de voorschriften hield, terwijl de eerste ook zomaar mensen oppakte en liquideerde, niet op erg gespannen voet met de 'absolute waarheid'? Misschien kan de auteur in dit verband eens een bezoek aan Putten brengen. Trouwens heel de ridiculiserende en badinerende toon van Van het Reve leent zich weinig voor het behandelen van historische drama's met zulke immense afmetingen als waar in Rusland sprake van is.

Van kennis en kunde

Van de moraal naar de filosofie in meer algemene zin. Er zijn mensen die datgene wat hun goed afgaat niet achten en met alle geweld datgene willen waartoe zij om welke reden dan ook niet in staat zijn. In dit verband vraag ik me af waarom Van het Reve met zoveel nadruk voor filosoof gaat spelen en dit in toenemende mate zoals zijn aangekondigde boek 'Het geloof der kameraden' doet vermoeden, terwijl er een literatuurcriticus in hem steekt.

Zetten we op het punt van de filosofie het vergelijken van de sceptische generaties nog even voort. Beide generaties leverden ook hun denkers op: de Rus Leo Sjestow toen en de Nederlander Van het Reve nu. Helaas, ook als we het niveauverschil buiten beschouwing laten, is er nauwelijks een vergelijking mogelijk.

Zeker, beiden keren zich tegen de dwangheerschappij van

---

[8]) Zijn broer schrijft deze onderkruiperij toe aan 'hoogmoed, die zich vooral uit door de neiging, paradoksale en aanstootgevende uitspraken te doen' *(Op weg naar het einde,* Amsterdam 1963, p. 127). Zijn hang naar nonconformisme wint het van zijn aan tijd en plaats ontheven fatsoen.

de historische noodwendigheid waaraan de concrete mens onderworpen zou zijn en tegen de tot stelsels gegroepeerde algemeengeldige begrippen en waarheden. Beiden proberen de grond waarop wij staan te ondermijnen om door het aantasten van zekerheden die ons beschermend omhullen de mens tot zichzelf terug te voeren, maar meer dan deze doelstelling hebben beide slopers niet gemeen. Bij Van het Reve geen spoor van wijsgerige diepte noch van de hartstocht en de gedrevenheid die de waarheidszoeker eigen is. Sjestow vermag de meest rationalistische en zelfverzekerde mens om te woelen, te schokken en te dwingen zich van zijn uitgangspunt rekenschap te geven. Van het Reve blijft de opgewekte babbelaar met slechts één devies: niet vervelend zijn; vandaar het strooien met onbewezen bon mots.

In detail praat hij de wonderlijkste dingen aan elkaar vast. Een enkel denkbloempje. Wanneer het gaat over het 'typische' paard dat marxistische aesthetici uit alle bestaande paarden abstraheren, destilleert Van het Reve hier platonisme uit. Dat aan een kennistheoretische onderscheiding als die tussen het algemene en bijzondere, tussen het abstracte en concrete, niet noodzakelijk ook ontologische betekenis behoeft te worden toegekend, schijnt hem niet duidelijk te zijn (p. 105). De clou is juist dat de platonisten en in zekere zin ook de hegelianen dit laatste wel doen en de marxisten niet. Voor de laatsten is de idee een potentie van de objectieve realiteit zelf. En uit zijn opmerking dat literatuur overbodig is wanneer zij zich beperkt tot het weergeven van de realiteit (p. 83) kan men opmaken dat hij het *uiterlijke* met het *werkelijke* verwart en zich om de gradaties van het zijn kennelijk niet druk maakt.

Interessanter dan deze incidentele ontsporingen vast te stellen op het terrein van de aesthetica, is het Van het Reve als filosoof puur aan het werk te zien. Als uitgangspunt neem ik hiervoor een van zijn 'maandelijkse' pruttelingen getiteld 'De ellende der dialectiek'.[9]) De ellende blijkt te zijn dat volgens de auteur niemand er ooit in geslaagd is hem duidelijk te maken wat dialectiek is. Hij wijst af zonder te begrijpen, maar verslaat men een tegenstander niet pas echt door hem beter te begrijpen dan hij zichzelf begrijpt?

Had Van het Reve er zich niet toe beperkt bressen te stoten in muren die anders van ellende en armzaligheid zelf wel in elkaar gevallen zouden zijn, doch de vijandelijke vesting daar geramd waar zij het hechtste is, misschien had

---

[9]) Hollands Maandblad, juni 1963, p. 38 e.v.

dit een boeiender schouwspel opgeleverd. Waarom echter bestrijdt hij de door hem gewraakte dialectiek niet waar deze het sterkst geformuleerd en vooral geconcretiseerd werd, maar juist in zijn stunteligste, meest vervlakte en banale vorm? Pas wanneer we het terrein betreden van godsdienstkritische en sociaalhistorische problemen bevinden we ons op de geboortegrond van het Europese dialectische denken. Alleen hier is een werkelijke ontmoeting met Hegel en Marx mogelijk. En wie een reisgids zoekt zou ik op 'Der junge Hegel' van Georg Lukács willen wijzen.

Het wezen van het stalinisme

Het meest verbluffende element in de uiteenzetting van K. v. h. Reve is dat het onderscheid tussen de door Marx ontwikkelde historische dialectiek en de tot het uiterste gevulgariseerde en op scholastische wijze gesystematiseerde dialectiek in het Sowjet-communisme niet duidelijk wordt. Op verschillende plaatsen suggereert hij zelfs dat dit onderscheid er niet is. Daardoor is hij ook niet in staat ons te informeren over de sociale en politieke omstandigheden die deze wijsgerige ontwikkeling in de hand gewerkt hebben.

Door deze kunstgreep van het alles over één kam scheren valt het Van het Reve niet moeilijk de dialectiek belachelijk te maken. De kinderlijke voorbeeldjes van dialectiek die in het gunstigste geval illustratieve of didactische betekenis hebben bij het kleuteronderwijs, en waar hij zo druk mee bezig is, zijn in serieus gezelschap nauwelijks een bestrijding waard. En de vier 'wetten' waarin Stalin de dialectiek samenvatte zijn zo algemeen en door het ontbreken van iedere bepaaldheid zo leeg dat ze niet meer onwaar kunnen zijn zonder dat ze ons een stap verder brengen. Zelfs op dit kinderlijke vlak echter ziet Van het Reve nog kans te blunderen door een koopman ten tonele te voeren die verlies lijdt alsof dit de stelling zou weerleggen dat het kapitalistische stelsel gebaseerd is op het maken van winst. Dat komt ervan als men het historische en sociale karakter van de dialectiek bij Hegel en Marx miskent!

Toch had een parafrase van wat Sidney Hook in een geschriftje als 'Dialectical materialism and scientific method' uitvoeriger, scherper en intelligenter betoogt, zijn nut kunnen hebben bij het afgrenzen van sofistiek en dialectiek en bij het onderzoeken van de bedenkelijke aanspraken op algemene geldigheid buiten het terrein van de sociale wetenschappen. Maar dat goochelen iets anders is dan

denken is Van het Reve zelf niet helemaal duidelijk. Het werk van Marx althans die niet toevallig geen enkele keer als kroongetuige wordt opgeroepen, biedt nog wel heel andere voorbeelden van dialectiek dan waarmee we in dit geval afgescheept worden.

Wanneer we echter wel onderscheid maken tussen het denken van Marx en het sowjet-marxisme ten tijde van Stalin waarin bestaat dan het verschil? Dit zit nu juist in het probleem van de dialectiek. Om slechts één punt te noemen: door het schematiseren en verregaand vereenvoudigen van de sociale realiteit, gedeeltelijk uit sociaal-pedagogische noodzaak, wordt aan de dialectiek te kort gedaan. Dit gebeurt onder meer door het elimineren van alle tussenschakels, vervlechtingen en wisselwerkingen die bepaalde aspecten van de werkelijkheid met elkaar verbinden. Op deze wijze wordt het toepassen van het marxisme eenvoudiger dan het oplossen van een eerstegraadsvergelijking om met Engels te spreken, want het zijn juist de weerbarstigheid van de facticiteit der wereld en de contradicties tussen de verschillende 'Abstufungen' van het zijn die ons voor vragen stellen. Een van de gevolgen was het vervagen van het onderscheid tussen beginsel en tactiek; dit maakte het om slechts een enkel voorbeeld te noemen, nodig een tactische zet als het non-agressie pact van 1939 tegelijk als een zaak van beginsel te zien. Het Engelse imperialisme was van dat moment veel perfider nog dan het Duitse. Een desoriëntatie van de internationale communistische beweging was het gevolg.

Deze vereenvoudiging van de rationele samenhang door het achterwege laten van wat Hegel 'Vermittlung' noemt en waardoor onder meer de problemen die men tegenwoordig tot de sociologie rekent, onder tafel vielen, wekt de illusie van eenvoud die voor sommigen het kenmerk van het ware is. Het suggereert ook een veel sluitender samenhang tussen de verschijnselen dan de facto aanwezig is en dit juist draagt koren op de molen van de sceptici die alle samenhang loochenen. Voor een stalinist waren er geen theoretische problemen en het adagio van Marx 'de omnibus dubitandum est' gold niet voor hem; hij 'wist' zonder meer, zij het dat de inhoud van dit weten radicaal wisselde met iedere politieke zwenking.

Het merkwaardige nu is dat Van het Reve zich in deze stalinistische eenvoud bijzonder thuis voelt en qua denkstructuur met recht een stalinist genoemd kan worden. Het niveau van zijn wijsgerige bespiegelingen is hiermee in over-

eenstemming. Ook bij hem die heilloze verwarring van wetenschap en politieke demagogie. In de dialectiek vermag hij niets anders te zien dan een spel, een kunstje, een techniek om van alles 'aan elkaar vast te praten' zoals een van zijn geliefde uitdrukkingen luidt. Voor hem is Herakleitos nog altijd ho skoteinos (de duistere). Een herleving van de marxistische dialectiek waarop overigens zoals aan het eind van dit opstel zal blijken enige hoop bestaat, zou voor Van het Reve een geestelijke ramp betekenen, want of hij de dood van zijn stalinistische alter ego geestelijk overleven zal, is een vraag die me met zorg vervult.

Waarheid en nuttigheid

Een van de fundamentele ontdekkingen die Van het Reve gedaan heeft is wel dat de marxisten verband leggen tussen waarheid en nuttigheid (p. 169):

> Een uitspraak die schadelijk is voor de goede zaak kan niet waar zijn. Een uitspraak die nuttig en nodig is ontleent alleen daaraan al een zeker waarheidsgehalte.

Iedere argumentatie ontbreekt en geen bewijsplaats schraagt deze bewering. Voor wat Marx zelf betreft zou dit ook niet meevallen. Want al is het bijzondere van Marx juist dat hij waarheid en praxis in één samenhang brengt, dat is heel iets anders dan het laten samenvallen van waarheid en nuttigheid. Voorzover Marx hierover uitspraken doet zijn deze van een radikaal tegenovergestelde strekking als Van het Reve suggereert. Ik herinner slechts aan de bekende passage over de wetenschappelijke ethiek van Ricardo en Malthus waarbij de laatste het ontgelden moet:

> Einen Menschen aber, der die Wissenschaft einem nicht aus ihr selbst, wie irrtümlich sie immer sein mag, sondern von aussen, ihr fremden, äusserlichen Interessen entlehnten Standpunkt zu akkomodieren sucht, nenne ich 'gemein'.

Ik ben benieuwd hoe Van Reve deze zienswijze van Marx aan zijn eigen opvatting omtrent Marx weet vast te praten!

Zeker de absolute waarheid die Van het Reve op p. 6 van zijn boek ten deel gevallen bleek te zijn, bezat Marx niet. De waarheid was voor hem een kwaliteit van het wordende geheel en hij was ervan overtuigd dat het *uiteindelijke* belang van de ontrechte en uitgebuite mensheid nooit in strijd kon komen met wat hij zag als de waarheid. Al of niet terecht hield hij zijn denken voor wetenschappelijk d.w.z.

vrij van ideologie. Waar een dergelijke contradictie tussen wetenschappelijke waarheid en politieke noodzaak zich schijnbaar voordeed, stelde Marx zijn waarheid boven het partijbelang. Hoogstens sprak hij in bepaalde gevallen deze waarheid niet openbaar uit omdat de klassevijand hiervan gebruik zou kunnen maken, maar dit is totaal iets anders dan een leugen poneren en deze waar noemen omdat zij politiek nuttig is.

Juist op dit punt is het van belang het eigen karakter van het stalinisme in het licht te stellen. Het ontdeed immers de eenheid van theorie en praxis van iedere dialectiek. Dit leidde tot het uitwissen van het onderscheid en de relatieve zelfstandigheid van wetenschap en kunst enerzijds en de propagandistische eisen die de dagelijkse politiek stelde anderzijds. Het maakte de sociale wetenschappen afhankelijk van de politieke opportuniteit omdat ze deze moest rechtvaardigen. De gezonde reactie van Marx op een van de werkelijkheid vervreemde filosofie die aan zijn praxis-begrip ten grondslag lag, slaat hier in zijn tegendeel om. Bij Marx leverde de wetenschap argumenten voor de politieke propaganda en wat de propagandist niet kon gebruiken omdat het in zijn kraam niet paste, legde hij terzijde. Bij Stalin stelde de propaganda de wetenschap de wet en zette daarmee Marx op zijn kop. De wetenschappelijke elementen in het denken van Marx werden geïdeologiseerd. Iedere tactische zet behoefde ideologische rechtvaardiging. De dialectiek degradeerde tot sofistiek. Een enkel voorbeeld. Lenin noemde een terugtocht inderdaad een terugtocht (Brest-Litowsk en de NEP werden niet als overwinningen voorgesteld), Stalin meende zich dit al of niet terecht, niet meer te kunnen permitteren en noemde zoals in het geval van het non-agressie-pact van 1939 een terugtocht een opmars en overwinning met alle desastreuze gevolgen van dien.

Het voert mij te ver de hiermee verbonden mechanismen uitvoerig te demonstreren en in te gaan op de speciale Russische tradities en omstandigheden die dit historisch proces bevorderd hebben. Het ging er hier slechts om te laten zien dat Van het Reve, en dit heeft hij dan met Sjestow gemeen omdat het tot het wezen van het scepticisme behoort, van historisch onderscheidingsvermogen gespeend is.

Het raadsel van de Russische geschiedschrijving

Uitvoerig en ook wat voorzichtiger dan vroeger gaat Van het Reve in op de mogelijke aanstichters van de grote brand

in Moskou ten tijde van Napoleons verblijf in deze stad. Van 1947 tot 1950 domineerde in de Sowjet-Unie de theorie dat de brandstichters Russische patriotten waren, terwijl tussen 1950 en 1953 de zienswijze opgeld deed dat de Fransen zelf de zaak in de as gelegd hadden; na 1953 stond het de historici vrij de brand te laten stichten door wie ze maar wilden. Hoe is het te verklaren dat mannen van wetenschap tweemaal nl. in 1947 en in 1950 gehoorzaam een dergelijke zwenking maken met slechts een heel enkele uitzondering? De tweede vraag die rijst is welke politieke zin deze zwenkingen kunnen hebben. Wat het laatste betreft kan men weinig anders doen dan opmerken dat de theorieën alsmaar simplistischer en rechtlijniger, zij het steeds onwaarschijnlijker worden. Dat een slechte daad een goede zaak dient zoals in de eerste theorie is nog niet zonder dialectiek, maar voor de simpele geest kan een slechte daad geen goede zaak dienen; een slechte daad moet ook een slechte dader hebben. Wat het eerste betreft ligt de zaak minder eenvoudig en ook Van het Reve biedt ons geen verklaring voor de menselijke, wereldbeschouwelijke en sociologische aspecten van de zaak.

Van het Reve poneert bij wijze van schema dat Nederland bevolkt wordt door vrije mensen en de Sowjet-Unie door slaven (p. 176), maar snijdt hij zichzelf met dit zwart-wit-denken niet de weg tot het begrip van de door hem gesignaleerde verschijnselen af. Is het verschil wel zo absoluut dat deze zelfs in kiemvorm niet in ons land aanwezig zijn? Dan moet hij toch maar eens verklaren hoe het komt dat zoveel gedenkboeken van grote bedrijven zo weinig te maken hebben met integere geschiedschrijving. En wie durft volhouden dat de monarchistisch gezinde historici geheel aan 'persoonsverheerlijking' ontkomen zijn? Baatzucht, byzantinisme en serviliteit zijn geen Russische monopolie. En zou men in Nederland even gemakkelijk hoogleraar worden met een pro-communistische als met een non- of anti-communistische overtuiging? Men begrijpe mij niet verkeerd; ik wil beslist niet suggereren dat aan een anti-communistische overtuiging geen zuivere intenties ten grondslag kunnen liggen, wel dat deze wanneer eenmaal aanwezig als aandrijfraket kan fungeren in the struggle for high life.

Mensen die de waarheid niet om haar zelfs wil dienen komen dus ook in ons land voor. Hoeveel te meer zal dit dan in een land het geval zijn waar politieterreur, censuur en geestelijke druk domineren op de wijze als zeker ten tijde van Stalin het geval was. Dan behoort er wel een

bijzondere karaktervastheid en zelfs doodsverachting toe om zichzelf en de waarheid trouw te blijven. En wat het probleem zo gecompliceerd maakt is dat vele intellectuelen en kunstenaars het eens waren met het politieke en militaire beleid van de Sowjetregering maar tegelijk in een conflictsituatie leefden met hun artistieke en wetenschappelijke geweten. Wat moest nu in de jaren van de hete en de koude oorlog de doorslag geven? Niets van al deze tragiek laat Van het Reve in zijn analyses doorklinken.

De schrikbarende vormen die de onvrijheid speciaal van de beoefenaars der geesteswetenschappen in de Stalinperiode aannam kan tot gevolg gehad hebben dat creatieve en zelfstandig denkende intellectuelen niet de filosofie of de sociale problematiek kozen maar terreinen waar de geestelijke vrijheid en de mogelijkheid de waarheid te dienen niet in die mate waren aangetast. Dit leidde tot een contraselectie, d.w.z. een cumulatie van betweterige, zichzelf opschroevende en plichtmatig verontwaardigde schoolmeesters onder de beoefenaars der geesteswetenschappen. Dit zou ook verklaren waarom het zo moeilijk is deze wetenschappen opnieuw tot leven en op peil te brengen. Nieuwe kaders stampt men niet uit de grond.

De 'vierde' generatie

Tot slot een vierde voorbeeld van een sceptische generatie. Na 1953 zijn in de Sowjet-Unie rijen jongeren aan het woord gekomen die van afschuw vervuld zijn over het gebeurde in de Stalin-periode. Van het Reve maakt van hun optreden geen melding en als hij dit nagelaten heeft omdat iedere innerlijke verwantschap tussen zijn scepsis en de hunne ontbreekt, dan is dit ook heel terecht. Onder deze van een gezonde en uiteindelijk positieve scepsis vervulde 'vierde' generatie bevinden zich veel dichters. In de inleiding bij de Nederlandse bloemlezing uit hun werk schrijft Theun de Vries:

> Zij richten zich tegen de karakterloosheden en halfheden welke de voortgang van de sovjetmaatschappij in de weg staan .... Voor hen allen geldt, dat zij uitermate wantrouwig staan tegenover vele pasklare waarheden, tegenover zeer veel officialiteit, waarvan zij niets zozeer schijnen te vrezen als de terugval in oude stelregels en

schema's, wat voor hen de frase en 'het dogma' betekent.[10])

Talloze dichtregels van de vele jonge talentvolle dichters die voor het voetlicht zijn getreden ondersteunen de juistheid van deze aanhalingen. In het westen is ten onrechte alleen Jevtoesjenko bekend geworden die zich fel keert tegen 'zeekre tijd zo vreemd dat doodgewoon fatsoen de mens als moed werd aangerekend'. Onder fatsoen verstaat de dichter het zich keren tegen 'grootspraak', 'holle frasen' en 'laagheid'.[11])

Wanneer wij door de scepsis van alle vier hier genoemde generaties heenzien, blijkt die in het laatste geval een overwegend positieve inhoud te hebben. Over de strijd van deze jongeren tegen enerzijds de frase en anderzijds de utiliteitsmoraal zegt echter Marius Broekmeyer:

> men vergisse zich niet. Het ging en gaat niet om een anti-communistische, zelfs niet om een non-communistische oppositie. Het gaat integendeel om wat men zou kunnen noemen een supra-communistische oppositie.[12])

Typerend is de generatie-terminologie die de Sowjet-jongeren hanteren. Zij veroordelen de volgzaamheid van hun vaderen en zeggen zelf tot geen enkel compromis bereid te zijn. Wij 'willen de vaders de rekening presenteren: hoe kon het gebeuren, hoe konden zij de gebeurtenissen van 1937 toelaten?' En daarom 'zullen wij niet zeggen: iemand denkt voor ons. Wij hebben gemerkt hoe dat afloopt'.[13])

Natuurlijk verzetten ouderen zich tegen het vaders-zonen-schema dat zo helemaal niet in het sowjet-marxisme past. Iljitsjow zich bedienend van de meest abjecte kwalificatie waarover het stalinistische arsenaal beschikt, spreekt over de 'rotte trotskistische gedachte van de moreel verbruikte oudere generatie' maar alle dreigementen ten spijt binden de meeste jongeren niet in en 'heeft het laatste decennium het 'denkend deel der natie' een aanzienlijk stuk van het onder Stalin verloren gegane terrein weten te herwinnen'.[14])

2 febr. 1964

---

[10]) *En Rusland dat ben jij,* gedichten van Jevgeni Jevtoesjenko e.a. Nederlands van Marko Fondse, Amsterdam 1963 (uitg. Pegasus), p. 6 en 14.
[11]) Idem, p. 41.
[12]) Internationale Spectator, 22 oktober 1963, p. 482.
[13]) Idem, p. 455 en p. 461.
[14]) Idem, p. 451.

P. Spigt

TOELICHTING OP ADRIAAN EN OLIVIER

In drie weken tijds – van Goede Vrijdag 12 april tot op vrijdag 3 mei 1963 – heeft de auteur van alsmaar lollige boeken, Leonhard Huizinga, deze bundel met herinneringen aan zijn beroemde vader, de historicus Johan Huizinga, geschreven.*) Hij had een dwingende aanleiding, want hij meende dat aan de grootheid van zijn vader te weinig eer was betoond door prof. dr. P. Geyl, die in een toespraak voor de Koninklijke Academie van Wetenschappen in 1961, getiteld 'Huizinga als aanklager van zijn tijd', een persoonlijke aanval op de in 1945 overleden historicus zou hebben gedaan. Leonhard Huizinga had eerst al een reactie gezonden aan het Tijdschrift voor Geschiedenis, maar de redactie kon het stuk niet accepteren. Na nog enkele andere wijzen van bestrijding van Geyl overwogen en verworpen te hebben, had Leonhard Huizinga tenslotte plotseling zijn vorm gevonden, nadat hij een rustig opstel van een vriend van de familie, de Groningse hoogleraar Baudet over deze aangelegenheid had gelezen. Dat stuk achtte Leonhard veel te zacht voor prof. Geyl en hij zou nu met zijn herinneringen aan zijn grote vader de Utrechtse hoogleraar verpletteren.

Wie enige zakelijke aandacht polemisch zou besteden aan de discussie tussen Leonhard Huizinga en prof. Geyl – de laatste heeft zijn aard inmiddels niet verloochend en zich prompt, zij het via een recensie in de N.R.C., tegen Leonhard verweerd – die zou zich volkomen onnodig druk maken. De rede van Geyl over Huizinga is één zaak en het boek van Leonhard over zijn vader is een heel àndere. Ik geloof wel goed begrepen te hebben, dat Leonhard Huizinga èlke aanleiding had kunnen gebruiken om te trachten zijn houding tegenover zijn vader nu eindelijk eens te bepalen. Zijn boek, tot in de compositie, in de keus van de tafrelen en in de toon van het vertoog, geeft mij de stellige indruk, dat we hier een niet gering, persoonlijk avontuur van Leonhard Huizinga beleven. Nu moet men toegeven, dat ook prof. Geyl als het ware geschapen is om bij allerlei lui geërgerde reacties uit te lokken. Met betrekking tot de merkwaardige Utrechtse hoogleraar was Leonhard Huizinga niet de eerste die geprikkeld werd – in dit opzicht was

*) Leonard Huizinga: 'Herinneringen aan mijn vader'. Den Haag 1963.

zijn instinct wel zuiver – en hij zal, naar wij hopen, ook niet de laatste zijn. Geyl is een curieuze man, maar nogmaals: dat is een andere zaak.

Als men aan deze overwegingen allemaal is voorbij gegaan, heeft men een boek van geheel eigen aard in handen. Ontdaan van alle bijkomstigheden is het een document van de tragische situatie, die kan ontstaan door de verbinding van een beroemde, geniale vader met een matig getalenteerde, zeer ambitieuze zoon. Beide dingen – genialiteit en ambitie – zijn bijeen of apart best overkomelijk, maar afzonderlijk gegeven aan een vader en een zoon leveren zij vaak akelige moeilijkheden op, die onder bepaalde omstandigheden levens werkelijk kunnen misvormen. Er zijn voorbeelden te over in ons intellectualistische land.

Dit boek is de neerslag van een worsteling met de schim van een zéér grote, zéér eigenaardige vader. En al schrijvende tekent Leonhard Huizinga een zelfportret, waarin zowel de vervorming vanwege de grote vader is afgedrukt, alsook de trekken gegrift staan waarvan Johan Huizinga gegruwd moet hebben. Deze Leonhard bezat in aanleg juist diè eigenschappen, welke door de vader in het bijzonder verafschuwd werden: ongecontroleerde emoties, kleine banale ijdelheden, effectbejag, bravour, doordraverij, onzorgvuldigheid, wispelturigheid, onfijne smaak. De nerveuze slordigheid, die ook van deze herinneringen het kenmerk vormt, spreekt bijzonder duidelijk uit een zin als deze: 'Ik heb nu eenmaal geen geheugen voor jaartallen' (163). En dat zegt Leonhard niet terloops bij een onbelangrijk geval, maar met betrekking tot de tragische laatste ontmoeting van zijn vader met André Jolles. Wie iets weet van deze affaire – hoe diep deze breuk met Jolles op een zeer speciaal moment, bij Huizinga insneed – die voelt hoe slonzig de zoon met wezenlijkheden omspringt.

Aan de andere kant is Leonhard Huizinga – voor mijn gevoel juist dóór deze zeer persoonlijke uitstorting – er in geslaagd een beeld op te roepen van de màn Johan Huizinga. Het opmerkelijke is, dat er eigenlijk helemaal niet zoveel herinneringen in dit boek staan: hoog uit op twintig bladzijden te verzamelen. Herhaaldelijk zegt Leonhard: aan die of die periode heb ik bijna geen persoonlijke herinnering. Hij zegt in het begin, dat hij zich alleen zal baseren op zijn eigen weten en op brieven. Als we dit precies nagaan zijn het maar enkele brieven – en lange periodes verbleef hij ver van zijn vader.

Niettemin – zoals gezegd – roept hij een beeld op. We krijgen een onuitwisbare indruk van het eerste huwelijk van

Johan Huizinga, vooral door de aangrijpende weergave van het sterven van zijn vrouw. Als vader zien we hem thuis, lange tijd als weduwnaar, opgesloten regelmatig werker; maar ook als vader, als stèrke vader. In de anecdotes betreffende de befaamde Stein Callenfels, over de familiespelletjes aan tafel, over zijn toneelstukjes voor de huiskamer — groeit een indruk van zijn typische stijl: uit uiterst nauwgezet verantwoordelijkheidsgevoel, een droge geestigheid, een properheid en vooral ook: een strikte beperktheid — waardoor Leonhard als jongen van zeventien jaar nog schichtig om zich heen keek om te zien of niemand hem een bioscoop zag binnen gaan (120). Zijn vader vond de bioscoop namelijk een gelegenheid van opperste vulgariteit en cultuurvervalsing.

Een ongemakkelijk man was Huizinga. Mej. Bine de Sitter heeft jarenlang het moederloze gezin voortreffelijk geleid. Maar tenslotte stuurde hij haar weg, zoals hij zei: 'Ik heb tante Bine gevraagd om weg te gaan, omdat ik bang was dat jullie door haar de herinnering aan moeder zouden verliezen' (68).

Een traditionalist — dàt is het wat Geyl prikkelde, dat is het ook wat — véél feitelijker, dagelijkser natuurlijk — Leonhard zo in de weg gezeten heeft. En daarbij: de onverbiddelijkheid van zijn droge verfijning. Daardoor begreep Johan Huizinga zijn zoon niet. Toen Leonhard op zekere dag de moed had bijeengegaard om zijn puberteitslyriek aan zijn vader voor te leggen, kreeg hij de volgende dag ten antwoord: 'Ik heb je gedichten gelezen. Ik betwijfel of ze nodig zijn' (112). Maar anderzijds — de zoon begreep de vader niet — of misschien moet ik zeggen: niet méér. Leonhard bezocht in 1944 zijn vader, die in De Steeg verbannen zat met zijn tweede vrouw en het kleine kind uit dat huwelijk. Men kan zich voorstellen hoe Leonhard zich voelde bij die onderneming. Hij was juist, zoals hij het noemt, op 'een illegale missie' naar Parijs geweest, tweemaal gearresteerd, en — ik citeer weer voor de sfeer: 'met een geheel onverdiend geluk door het oog van de naald gekropen' (206). Een ieder kan zich nu wel voorstellen hoe deze geweldenaar in dat kleine huis in De Steeg binnenviel en zijn verhaal vertelde. Hij haalt nu op hoe dat ging. De vader 'luisterde zwijgend en zei toen: Zo, hier hebben wij intussen.... Daarop volgde een verslag van zijn leven met vrouw en kind in De Steeg. Ik ging geschokt naar huis. Dieper teleurgesteld in hem dan ik ooit geweest was' (207).

Bij nader inzien is er niet veel reden om zich te verwonderen.

Gerben Colmjon

HET PROBLEEM BELCAMPO

Wanneer hij een nieuw stuk bellettrie krijgt te beoordelen kan de recensent, op 19de-eeuwse manier, verslag uitbrengen of het doen en laten van de erin optredende personen hem bevalt (wat er voorheen op neerkwam of het boek 'mooie karakters' bevatte); óf, volgens de maatstaven van 'tachtig', meedelen of het met de psychologie erin in orde is; óf, volgens de beginselen van de 'nieuwe zakelijkheid' (die allang een oude zakelijkheid is geworden), vertellen of het milieu deskundig is weergegeven; óf, volgens de voorkeur van de Forumgroep, zeggen of er al of niet een kerel achter het werk zit; óf, volgens de hedendaagse mode, de lezer kond doen of de auteur demonstratief lak aan de conventie heeft.

Als men op één van deze wijzen een bundel van Belcampo wil benaderen, blijkt al dadelijk dat er geen mooie karakters vallen te signaleren; dat de psychologie, in onze gewone zin, buiten spel blijft; dat de milieutekening spot met elke realiteit; dat er vaak niet valt uit te maken of er een kerel of een kind achter het werk zit; dat er, ten slotte, nog het meest met de conventie een loopje wordt genomen. Maar.... wanneer de uitgever (nagenoeg) alle verhalen uit de verschenen bundels van een schrijver tot een geheel verenigt, zoals hier: *Luchtspiegelingen van Belcampo* *), dan mag de criticus ruimer, meer litterair-historisch, te werk gaan en tot een verklaring van zijn schrijversfiguur zien te komen.

Voor velen zal deze figuur geen probleem vormen. Zij lazen eens iets van hem (niet te veel na elkaar) of hebben hem zelf eens horen voorlezen, en waren verrast door zijn fantazie, of ietwat teleurgesteld door zijn soms te kinderlijke humor, of misschien geërgerd door zijn spot met bijbelse voorstellingen. Deze ruim zestigjarige arts, meester in de rechten, twee-derde notaris en bezitter van een diploma om op de Amsterdamse wateren als sleepbootkapitein op te treden, is in veel opzichten een groot kind gebleven.

---

*) N.V. Uitgeversmij. Kosmos, Amsterdam-Antwerpen, z.j., 416 bladz., *f* 5,90.

Hij rookt niet, drinkt niet, heeft geen behoefte aan koffie of thee; zijn manier van spreken is sinds zijn jeugd niet veranderd en hij beziet de wereld nog met de gretige blik van een kind. Met een bijzonder gretige blik; waartoe kan hebben bijgedragen dat hij bij een ernstige ziekte eens in levensgevaar heeft verkeerd en na zijn herstel, als herboren, de wereld met nieuwe ogen is gaan zien. Hoe sterk hij reeds als kind alles in zich heeft opgenomen, blijkt telkens weer uit al zijn verhalen, die vol jeugdherinneringen zitten aangaande dingen waar een ander aan voorbijgaat en die een diepe indruk op hem maakten, of die hij naderhand op bijzondere wijze is gaan zien. Worden de jeugd-indrukken bij de meeste mensen door de zorgen van het dagelijks bestaan verdrongen en beginnen ze gewoonlijk op latere leeftijd pas weer boven te komen, in Belcampo's geheugenmagazijn is het altijd roerig gebleven. Hiertoe kan hebben bijgedragen dat hij als H.B.S.-er reeds voor zijn gezondheid naar Davos moest; dat hij voor zijn verschillende studies lang in Amsterdam heeft gewoond; dat het hem niet gelukt is zich definitief in Overijsel te vestigen en hij in Groningen terechtgekomen is. Zo werd zijn jeugdwoonplaats, het Rijssen van vóór de eerste wereld-oorlog, een soort verloren paradijs, dat hem, romanticus, steeds weer voor de geest kwam, al heeft hij het primitieve, aarts-clericale industriestadje van toen ogenschijnlijk meer satiriek dan liefderijk behandeld.

In dit enclave van mesthopen, inteelt, drankmisbruik, tuberculose en steriel calvinisme, een bolwerk van de (latere) Staatkundig Gereformeerde Partij, vormden de notabelen het verlichte element; Belcampo's vader, een enigszins bemiddeld notaris met de slechtste praktijk van Nederland gedurende vele jaren, was er voorzitter van de plaatselijke afdeling van de Liberale Unie. Het met humor beschouwen van het godsdienstig fanatisme heeft de zoon wellicht van hem; overigens aardde hij veel meer naar zijn moeder, een zeer intelligente Friese vrouw, zeer geestig, maar daarbij vaak scherp kritisch of satiriek, doordat ze in haar huwelijk was teleurgesteld. Voor de volledigheid van de erfelijkheidsfactoren zij nog vermeld dat de grootvader van vaderskant een dokter op een dorp in Groningen was, die als een zonderling bekend stond. Belcampo's ouders en de mijne hebben ons een grote mate van vrijheid gelaten en ons nooit gedwongen ergens tegen onze zin aan deel te nemen, zodat wij met name 's zondags grote zwerftochten konden maken; wij hebben meer over hei en heuvels gelopen dan in het maatschappelijk gareel. Andere jongens

benijdden ons die vrijheid; zij werden tot maatschappelijke lieden afgericht en hebben het dan ook veel verder gebracht op die ladder.

Had Belcampo dus een scherpe opmerkingsgave, en een romantische aanleg waardoor hij zich tot het bizarre voelde aangetrokken, in een primitief, geïsoleerd levend plaatsje als Rijssen destijds zouden die niet veel voedsel hebben gevonden als de lectuur er niet was geweest, deze hoogst belangrijke factor voor een toekomstig auteur. Het begon waarschijnlijk met de drie delen 'Zonnestralen' die tot de verbeelding spraken. Dan volgde Andersen, daarna de Duizend-en-Een Nacht. In zijn werk ziet men duidelijk de invloed van die Oosterse verhalen. Van Jules Verne lazen we nagenoeg alles, tot in de H.B.S.-jaren toe. Maar daarnaast was er de leesportefeuille. Toen Belcampo later eens werd verweten dat hij een fantastisch verhaal uit het Frans had nagevolgd, beriep hij er zich op, zoiets als kind te hebben gelezen in De Prins. Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat dit saaie geïllustreerde weekblad — 'vereerd met inteekening van H.M. de Koningin en H.M. de Koningin-Moeder' naar het op het titelblad vermeldde — iets min of meer sensationeels zal hebben opgenomen; eerder zal hij het uit de Wereldkroniek hebben gehad, die vóór 1914 o.a. Conan Doyle's 'The Lost World' in vertaling onder de titel 'Het Verloren Werelddeel' bracht, met suggestieve afbeeldingen. Tot in de eerste wereld-oorlog werden de artikelen in de geïllustreerde weekbladen, ook reportages, veel meer verlucht door schilders dan door fotografen, waarbij de romantische verbeelding vrij spel had en grote indruk op daarvoor vatbare gemoederen maakte. En aangezien Belcampo's vader de gewoonte had, na afloop van het leesjaar hele jaargangen geïllustreerde weekbladen van het leesgezelschap te kopen en op zolder neer te leggen, had de jongen zijn kamertje vol romantisch-fantastische platen hangen, als van twee Zuid-Afrikaners op één paard die aan één Engelse lans werden geregen, tot amokmakers toe, die men wilde overmeesteren en die daarbij de één vertrapten, de ander een duim afbeten, de derde een oog uitdrukten. Zo voedden die afbeeldingen zijn behoefte aan het ongewone en zo voedden ze hem tot schrijver van fantazieën op. Belcampo had bovendien nog de ingeschapen neiging altijd in de oppositie of in de contramine te zijn; hij onderzocht bij elke waarheid of het tegengestelde ook niet waar was, en zo is hij in zijn werk tot verrassende omkeringen van de werkelijkheid gekomen, waarbij hij veel aandurfde en een deel van de lezerschaar choqueerde, een groter deel amuseerde

als hij op de rand van de blasfemie, van het scabreuze, van het immorele, gruwelijke of onsmakelijke kwam. (De sprookjes van Grimm kunnen hier ook invloed hebben gehad.) Een treffend menskundig inzicht, een leuke wijsgerigheid — niet al zijn filosofie is bijzonder — en een onverwachte geestigheid nemen veel weg van wat bedenkelijk zou kunnen worden.

Door al dit onconventionele bezet Belcampo een plaats in onze moderne litteratuur, zonder daar feitelijk bij te behoren. Want hij baande zich al een eigen weg dertig jaar geleden, met de bundel 'Verhalen', die hij in eigen beheer uitgaf en waarin hij, toen het voornaamste hieruit in zijn vaders standplaats opschudding verwekte, in de rest van de oplaag, een werkloze alle aanstoot gevende namen van bekende Rijssense burgers liet doorstrepen. (Eén bekend oud manneke, toonbeeld van eerbaarheid en voorzichtigheid, liet hij er optreden als leider van een seksuele orgie.) Dit verhaal mist men in de verzameling, die ook niet chronologisch is, waardoor de geestelijke en artistieke groei van de auteur er niet valt te volgen. Om na te gaan in hoe ver Belcampo een 'kind van zijn tijd' is — de era van 1934 is toch wel anders dan die van 1958 — moet men weer de afzonderlijke bundels ter hand nemen.

We keren terug tot het woord 'probleem' van onze titel. Wanneer men die achtjarige jongen van 1910 gekend heeft en jarenlang met hem heeft omgegaan, en dan zijn rijpste werk ziet, stelt men zich allicht de vraag: hoe is hij een schrijver geworden? Te meer daar hij nooit veel voor briefschrijven voelde en evenmin in een krant debuteerde; alleen een oom van moederszijde schreef uit het toenmalige Indië en Brits-Indië reisbrieven in een Nederlandse courant. Wij hebben in dit opstel onze gegevens inzake Belcampo's eerste vorming en beïnvloeding neergelegd — die zo sterk tot het ontstaan van zijn werk hebben bijgedragen — maar het te voorschijn komen van het talent zelf, dat blijft een raadsel.

In de bundel *Kort Geding* (Polak en Van Gennep, A'dam, 1963) heeft J. J. Oversteegen elf verhalen bijeengebracht, waarmee hij een dwarsdoorsnee te zien wil geven van verhaalkunst uit het Noord- en het Zuid-Nederlandse taalgebied in de laatste tien jaar. De oudste auteur is in 1905 geboren, de jongste in 1929; de meeste die erin voorkomen na 1920, enkele oudere voornamelijk omtrent 1910. De inleiding verklaart de titel: elk van de verhalen bevat het verslag van een kort geding tegen de menselijke staat. En verder motiveert hij de keuze hiermee, dat het goede verhalen zijn. Men moet hem toegeven dat hij een interessante keuze heeft gedaan, en ook een karakteristieke. Hij verdiept zich verder in verschillen tussen verhaalkunst van schrijvers die voor of die na de tweede wereldoorlog zijn begonnen. In zijn keuze zijn er veel meer oorlogsverhalen bij dan waar een keuze van zeventien jaar na de eerste wereldoorlog de beschikking over zou hebben gehad. Verder handelen opvallend vele over de dood, maar dat is ook in de verhaalkunst van voor de tweede wereldoorlog veelvuldig het geval, en niemand zal er zich over verbazen in een wereld waar de dood nu eenmaal elke levensvraag doorkruist. Verder constateert hij een verschil in omwondenheid, bij de jongere schrijvers zijn er nauwelijks meer taboes overgebleven.

De samensteller maakt een vergelijking met de bundel verhalen De korte baan, die Marsman en Du Perron in 1935 uitgaven. Er is behalve verschil ook opmerkelijke overeenkomst, zowel toen als nu komt het autobiografische element erg zichtbaar door de verhalen heen. En ook bij deze verhalen kan de vraag worden gesteld die ik destijds opwierp: of het in verscheidene gevallen wel werkelijke verhalen zijn, en dat gold waarlijk niet alleen voor een fantasierijke meditatie als Nijhoffs De pen op papier. Zonder ook nu doctrinair vast te houden aan theorieën over verhaalkunst, valt er toch wel met sommige kenmerken van verhalen rekening te houden en het ontbreken ervan als een gemis te beschouwen. Verscheidene van deze verhalen zijn niet meer dan het rechtlijnig relaas van belevenissen, zoals die van Van het Reve met markante 'memoires' aan een wrevelige jeugd in een communistisch milieu en die van Jan Wolkers met jeugdherinneringen aan zure strandgenoegens waar de naturalistische beschrijving door Frans Coenen van de strandgenoegens der familie Kramp kinderspel bij blijft. Hoe frappante,

soms haast visionaire beschrijvingen daarin ook voorkomen, als van de doodse omgeving van een kalkoven en van het martelen van een gevangen krab, het 'verhaal' blijft bestaan uit reeksen beschrijvingen, typeringen en waarnemingen. Met elkaar vormen die nog géén verhaal, als men als het voornaamste kenmerk van een verhaal toch de bouw, de compositie, de beweging ervan mag beschouwen. De kunst van het verhalen blijft toch in oude of nieuwe vormen het ontwikkelen van een gebeurlijkheid die vanuit een gesteld uitgangspunt zich als het ware uit zichzelf ontplooit, of weer inplooit, zich verwikkelt en tot een ongedachte, verrassende oplossing of ontknoping komt, of wel zich met een dwingende fataliteit meer obsederend dan verrassend tot in alle konsekwenties van het gestelde uitgangspunt voortzet naar een onontkoombaar einde waarnaar zich liefst toch vooreerst nog raden laat. Het eerste is hier bijv. het geval met het slachtofferlijk verhaal van Koolhaas over de kalkoenen, het tweede met het rapport over de verstening van de sergeant Massuro door Mulisch. Het verhaal van Beb Vuyk gaat vooral over folteringen van Indonesische krijgsgevangenen in Semarang en lijkt, als het relaas van de meidagen van 1940 bij Vroman, een verslag van belevenissen te zullen blijven maar onthult zich tenslotte toch als een verhaal, waarin alles tenslotte anders uitpakt dan het er eerst in de beschrijvingen uitzag. Echte verhalen zijn er hier, ook bij de Vlamingen, maar weinig, en het ontbreken ervan zouden we als een van de voornaamste karakteristieken van de gebundelde stalen van epiek naar voren gebracht willen zien, waarmee dan in dat opzicht meer overeenkomst dan verschil bestaat met de verhalen uit De korte baan van de jaren dertig.

Het blijft altijd een persoonlijke voorkeur van de samensteller de gekozen verhalen tot de beste van hun tijd te rekenen, en even persoonlijk is dan de voorkeur van de bespreker voor andere (bijv.: De verliefde gevangene van Cees Nooteboom), een verschil in smaak en opvatting dat in zoverre weinig interessant of voor discussie vatbaar kan zijn. Maar toch meen ik dat er in bovengenoemde zin van verhaalkunst uit de laatste tien jaar nogal wat verhalen bestaan die méér dan de meeste hier opgenomene de aanwijsbare kenmerken van een meesterstuk bevatten, in de bijzondere vondst van het gestelde uitgangspunt en de bijzondere, verrassende of beklemmende ontwikkeling daarvan binnen de, met het uitgangspunt, als uit het niet door de verbeelding opgeroepen en geschapen *nieuwe* werkelijk-

heid; niet als een herziene herinnering of hetzij gekleurd of ontkleurd verslag van gebeurtenissen en belevenissen maar als 'autonoom' verhaal, zoals dit woord hier nu wel kortweg in zijn bedoeling verstaan zal worden. Onmiskenbare meesterstukken van zulke uit een verbeeld uitgangspunt autonoom ontwikkelde verhalen zijn, diezelfde laatste tien jaar, De actetas van Bordewijk (voor het eerst gedrukt in De Vlaamse Gids, 1956), Hotel Bonheur van Anna Blaman (in Overdag, 1957), en (wanneer verhalen als De Knopenman en Het schot in de bergen voor een keuze als hier te omvangrijk zijn), van Maurits Dekker De Generaal (in de algemeen over het hoofd geziene bundel Op zwart stramien) en van R. Blijstra onopgemerkte meesterstukken van positie en compositie als De lafaard van Thermopylae (in Maatstaf 1958) en het kleine drieluik der onontkoombaarheid Iemand is de ander, over Algerije, Worms en Pasternak (in Maatstaf 1959).

Voor het overige beantwoordt Kort geding weer wel aan het doel van een karakteristieke dwarsdoorsnee van proza uit deze tijd, inzoverre het erin slaagt de strenge, droog nuchter registrerende en observerende schrijftrant van nu, bij een soms met kracht onderdrukte emotionaliteit als bij Wolkers, aan te tonen.

Anthonie Donker.

ONTVANGEN BOEKEN

Joseph A. Schumpeter: *Kapitalisme, socialisme en democratie.* C. de Boer.
J. Tinbergen: *Lessons from the Past.* Elsevier.
Drs. S. van Popta: *Over wetten en tendensen in een centraal geleide economie.* Erven Bohn.
Prof. dr. F. Hartog: *Toegepaste welvaartseconomie.* Stenfert Kroese.
Prof. dr. G. Stuiveling: *De wording van Perks Iris.* Tjeenk Willink.
C. W. van de Watering: *De Wolf in 't Schaepsvel.* Tjeenk Willink.
Dr. J. L. Snethlage: *Meer begrip voor Zuid-Afrika.* Buijten & Schipperheijn.
F. Springer: *Bericht uit Hollandia.* Stols.
Jacques Hamelink: *Het plantaardig bewind.* Polak & Van Gennep.
Dr. R. Boeke: *40 jaar vrijzinnig protestant.* Laverman.
Rolf Hochhuth: *De plaatsbekleder.* Contact.
Mark Insingel: *Drijfhout.* Colibrant.
Louise van Santen: *David zonder schild.* Wereldvenster.

Jan ten Brink, 1927, arts. Woont in Overveen.

Max Croiset, toneelspeler-regisseur, publiceerde o.a. ‚De alchimie van het ik', 'Toneelwerk', ‚Tekentekst', 'Het inzicht'. Woont in Scheveningen.

Ger Harmsen, 1922, leraar geschiedenis. Publiceerde: 'Blauwe en rode jeugd' (dissertatie) en 'De actualiteit van het marxisme'. Woont in Amsterdam.

Henk van Kerkwijk, 1940, schrijver, woont in Haarlem. Schreef gedichten, toneel en hoorspelen. Dit jaar te verschijnen bij uitg. Laverman: 'Vriend van kauwen en kraaien' (gedichten) en 'Dubbelspel' (hoorspelen). Woont in Haarlem.

Jef Last, 1898, schrijver. Publiceerde gedichten, romans en wetenschappelijk werk. Woont in Amsterdam.

P. Spigt, 1919, werkzaam bij een bankinstelling, publiceerde o.a. 'De ballingschop van Multatuli'. Woont in Amsterdam.

INHOUD

Jan F. de Zanger:
Erik Stinus - Nomade tussen pool en woestijn 193
Max Croiset: gedichten 196
J. ten Brink: Het Puro-dal 197
Henk van Kerkwijk: gedichten 212
Reinout Vreijling: gedichten 218
Jef Last: Te veel drukte om Oranje? 221
Polemisch naschrift 227
Kort bestek 228
Jac. Wolsink Schouten: Dingen 229
Teo Anton van Kooten: gedichten 230
Ger Harmsen: De golfslag der generaties . . . 231
P. Spigt: Toelichting op Adriaan en Olivier . . . 246
Gerben Colmjon: Het probleem Belcampo . . 249
Anthonie Donker: Ex libris 253

De Nieuwe Stem

Bijzondere afleveringen die nog leverbaar zijn:

- GELOOF-ONGELOOF, een discussie over dit onderwerp, waarvan deelnemers: W. F. Wertheim, J. J. Buskes, O. Noordenbos, B. Delfgaauw, J. Kruithof, Leo Apostel en anderen.
  128 pag. (2 delen) ***f 3,—/Bfr. 50***
- HERDENKINGSNUMMER JAN ROMEIN met bijdragen van o.a. A. Romein-Verschoor, W. F. Wertheim, Fr. de Jong Edz., O. Noordenbos, N. A. Donkersloot en J. Presser.
  156 pag. en portret van Jan Romein ***f 3,50/Bfr. 55***
- 10 NEDERLANDSE VERHALEN van Theo Anton van Kooten, Adri Laan, Pszisko Jacobs, Margaretha Ferguson, Steven Membrecht, Louis Ferron, M. Revis, Theo J. van der Wal en Paul van der Loeff.
  124 pag. ***f 3,50/Bfr. 55***
- SPANJENUMMER, een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a. Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.
  104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ***f 2,80/Bfr. 40***
- KUNSTPOLITIEK NUMMER met medewerking van: Prof. N. A. Donkersloot; Mr. G. J. P. Cammelbeeck; Mr. A. de Roos; J. Kassies; J. Meulenbelt; Ben Groeneveld †; J. B. Bakema; Mr. Fr. M. Th. Klaver; Marcel van Matena; 100 jaar kunstpolitiek „Van neen tot grondwetsartikel".
  108 pag. ***f 3,—/Bfr. 50***
- DROOGSTOPPELNUMMER, met medewerking van: W. F. Wertheim, Mevr. A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.
  120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ***f 3,25/Bfr. 45.***

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ LAVERMAN N.V.

DRACHTEN — Telefoon 05120-2641 — Giro 801077